

ROMANYA SEFİRİNİN, OSMANLI DEVLET NİZAMI HAKKINDA II. ABDÜLHAMİD'E TAKDİM ETTİĞİ LÂYİHASI

Mustafa Oğuz*

Özet

II. Abdülhamid dönemi Osmanlı Devleti'nin hayatta kalma mücadelesi verdiği bir devredir. Bu dönemde başta padişah olmak üzere devlet adamları ve aydınlar devletin çöküşünü durdurmak için çeşitli çözüm yolları aramışlardır. II. Abdülhamid'de onlardan düşüncelerini "lâyiha" şeklinde kendisine takdim edilmesini istemiştir. Makalemizin konusu olan lâyihada Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan çıkabilmesi için yapılması gereken düzenlemeler başlıklar altında verilmektedir. Romanya Sefirinin layihada hakimane bir üslupla devletin ve padişahın yapması gerekenler anlatılmaktadır. Lâyihada ele alınan konuların başlıcaları şunlardır: aşırı merkezîyetçilik, ciddi bir teftişin eksikliği, sonsuz derecede toplantılar, bürokraside kırtasiyecilik, memurların çokluğu, vükelanın taşrada teftişe çıkmaları, vükelanın sefirler ile olan ilişkileri, imtiyaz dilekçeleri, vergilerin toplanması, maaşların azaltılması ve kaldırılması, genel güvenlik, gayrimüslimlerin askere alınması, ruhani cemaatlerin ayrıcalıkları, ıslahat teşebbüsleri ve borçlar.

Anahtar Kelimeler: Lâyiha, ıslahat, karalaş, merkezîyetçilik.

Abstract

It was time that Ottoman States tried to survive in the Abdulhamid II. period. In this period, especially king and statesmen and other intellectuals try to find different solution for preventing from collapsing. Abdulhamid II wanted them these solutions to be presented as a type of pleading. Our article's subject is pledge about what Ottoman states had to be made arrangements in order to get out of the difficult position. They are given under titles. Romanian's ambassador explained wisely what States and Ottoman ruler had to do. These are titles which are handled: excessive centralism, lack of serious revisal, lots of meetings, officiality in bureaucracy, abundant civil servants, administrators made revisal in provincial, administrators' realationship with ambassadors, privilege petitions, collecting taxes, reducing salaries and taking away, common security, recruiting of non-Muslims, privileges of spiritual communities, attempt for reform and loans.

Key Words: Pleading, reform, karalaş, centralism.

---

*Arş. Gör. Dr. Niğde Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, mustafaoguz71@gmail.com

GİRİŞ

II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmak için hem ülke içinde hem de ülke dışında bir nevi satranç oyunu gibi devamlı karşılıklı hamlelerin yapıldığı bir zaman dilimidir. Bu dönem aynı zamanda Tanzimat ile başlayan devletin ıslahı yönündeki çabaların yoğunlaştığı bir süreçtir. Osmanlı Devleti'nin başta maliye alanında olmak üzere her alanda bozuklukların ve yozlaşmanın olduğu bir süreçte tahta çıkan II. Abdülhamid, 93 Harbi ile beraber devletin yıkılma tehlikesinin eşiğine geldiğini görmüş ve bu tehlikeyi bertaraf etmek için birçok problemlerle baş etmek zorunda kalmıştır.

II. Abdülhamid, saltanatı boyunca uygulamış olduğu bütün politikalarının fikir aşamasından hayata geçirildiği ana kadar en ince ayrıntısına kadar bizzat kendisi kontrol etti. Yıldız Sarayı'nda oluşturduğu danışmanlar grubundan faydalandı. Bu danışmanların oluşturduğu komisyonlar alternatif bir hükümet gibi çalıştı. İdari kararların uygulama süreci şu şekilde işlemekteydi: Sadrazamdan Saraya sunulan her türlü teklifler padişah tarafından komisyonlara havale edilmekteydi. Komisyonların görüşlerini havi olan lâyhalar üzerine danışmanlar fikirlerini yazılı ve şifahen belirtiyorlar ve son sözü de II. Abdülhamid söylüyordu.¹

Devletin içinde bulunduğu durumu ve hangi alanlarda ıslahatın gerekli olduğunu açıklayan II. Abdülhamid bir irade-i seniyyesinde devletin dahili durumunda görülen eksiklikler ve zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden tanzim edilmesi ve devlet ile tebaa özellikle Müslüman tebaanın haklarını koruyucu olacak şekilde olması, çevremizdeki milletlerle ilişkilerin yürütülmesinde gerekli olan dirayet ve idare usulünün ıslahı, memleketin servetini çoğaltmak, devletin gelirini artırmak, devleti güçlendirmek gerektiği ifade edilmiş, yapılacak işleri şu başlıklar altında toplamıştır: Medreseler, askeriye, adliye, maarif, maliye, nafia, vakıflar, asayiş ve vilayet idarelerinin ıslahı konularıdır.²

II. Abdülhamid, bu sebeple devletin içinde bulunduğu bu zor ve sıkıntılı halden kurtulmak için devlet adamlarından görüşlerini lâyhalar şeklinde kendisine sunmalarını istemiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde II. Abdülhamid dönemine ait yüzlerce lâyiha bulunmaktadır. Askerlik, adalet, eğitim, dış politika, asayiş, ülkenin çeşitli bölgelerinin durumu, dünya devletleri, denizcilik, tarım gibi devlet ve toplum hayatının her alanı hakkında kaleme alınmış olan lâyhalar; öncelikle aksaklık ve sıkıntının

¹ Gökhan Çetinsaya, "Çıban Başı Koparmamak": II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış", *Türkiye Günlüğü*, S. 58, Ankara 1999, s. 56.

² *YEE. 3-60*: II. Abdülhamid'in devletin her türlü idare dalının durumunun ıslahı hakkında alınması gereken tedbirlerin layihalar hazırlanarak sunulması hakkındaki irade-i seniyyesi. İrade-i Seniyye'nin transkripsiyonu için bkz. Mehmet Hocaoğlu, *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, İstanbul 1998, s. 128-133.

sebeplerini izah etmişler ve problemlerin nasıl halledileceğine dair çözüm tekliflerini sunmuşlardı.³

Makalemizde incelediğimiz lâyhada bunlardan biridir. Belgede tarih ve imza yoktur. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogunda (BOA) Romanya sefirine ait olduğu kayıtlıdır. Lâyiha Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Elçilik ve Şehbenderlik Maruzatı (Y.PRK. EŞA.) 18/15'de kayıtlıdır. Toplam on sayfadan ibarettir. Lâyiha rık'a hattıyla yazılmıştır. Lâyihanın orijinal dilde mi yoksa tercüme edilerek mi padişaha takdim edildiği katalog kayıtlarında ve belge de belirtilmemiştir.

Lâyihanın BOA Katalogunda 29/Z/1310-14 Temmuz 1893 tarihli olduğu belirtilmektedir. Ancak lâyhada hem Berlin Muahedesinden bahsetmesi⁴ hem de acil olarak "*istikraz*"da bulunulmasını aksi halde karma bir komisyonun gelip Osmanlı Devleti'nin işlerini "*tanzim*" edeceğini belirtmesi⁵ lâyihanın Düyun-ı Umumiye'nin kurulmasından önce yazılmış olacağını ipuçlarını vermektedir. Ayrıca 1893 gibi bir tarihte devletin acil olarak dış borç bulmak gibi bir sıkıntısı da bulunmamaktadır.⁶ Bu sebeplerden lâyihanın 1893 tarihinde değil de Berlin Anlaşması'nın imzalandığı 13 Temmuz 1878⁷ ile Düyun-ı Umumiye'nin kurulduğu 20 Aralık 1881⁸ tarihleri arasında yazılmış olması gerekir.

Lâyihayı yazan kişi ise Osmanlı Devleti'nin Hâriciye Sâlnâmesi'ne göre o tarihte Romanya Sefiri bulunan George Ghika'dır.⁹ Hayatı hakkında bilgi edinemediğimiz George Ghika, Romanya'da önemli boyar ailelerinden olan Ghika ailesine mensuptur.¹⁰

Lâyihanın dili oldukça sadedir. Lâyihanın içeriği, kendisinden önce ve sonra verilen lâyihalarla hemen hemen aynıdır. Özellikle Hayreddin Paşa'nın vermiş olduğu ıslahat lâyihalarında¹¹ üzerinde durduğu

³ II. Abdülhamid'e verilen lâyihalar hakkında bilgi için bkz. Mustafa Oğuz, *II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyihalar*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

⁴ Y.PRK.EŞA. 18/15, s.9.

⁵ a.g.b., s.10.

⁶ Osmanlı Devleti'nin 1854'ten itibaren yapmış olduğu istikrazlar ve Düyun-ı Umumiye'nin kurulmasından sonra yapılan istikrazların tarihleri için bkz. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s. 182-186.

⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.4, İstanbul 1972, s. 315.

⁸ Danişmend, a.g.e., s. 321.

⁹ *Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciye Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1301-1885*, haz. Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul 2003, c. I, s. 407.

¹⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/Ghika>; Mesela bu aileden olan bir diğeri de Tersane Konferansı toplandığı zaman Romanya'nın İstanbul'daki Kapı Kethüdâsı olan Prens Jean Ghika (1816-1897) Bâbîâli'ye Romanya'nın bağımsızlığının tasdik edilmesi hakkında bir rapor sunmuştu. Bkz. Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, İstanbul 1983, s. 230.

¹¹ Hayreddin Paşa devletin dahili ve harici durumunun ıslahına dair verdiği lâyihalarında düşüncelerini her defasında biraz daha genişletmiş ve bir program şeklinde geniş bir yenilik

merkeziyetçilik,¹² vükelanın bağımsız hareket edememesi, memurların çokluğu, bürokrasideki kırtasiyecilik, teftişin yetersizliği, maliye alanında vergilerin toplanamaması gibi konular, Romanya sefirinin de ıslah edilmesini istediği hususlardır.

Lâyhada bahsedilen farklı konulardan birisi “karalaş/kalaraq” olarak tabir edilen yarı askeri milis teşkilatıdır. Kaynaklarda bu kelimeyi aradıysam da ne yazık ki bulamadım. Sadece İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* isimli eserinde küçük bir tanım bulunmaktadır. Burada “karalaş” kelimesi için “*Eflak ve Boğdan voyvodaları, memleket işleriyle hudutlara taallûk eden malûmatı ve Avrupa ahvaline dair aldıkları haberleri Klaraq veya Karalaş denilen ulakları ile yazılı olarak hükümete bildirirler ve yine aynı vasıta ile hükümetten talimat alırlardı.*” şeklinde ifade etmektedir.¹³

Romanya sefirinin lâyhada anlattığı şekilde 19. yüzyılda askeri bir terime dönüşmesinden önce, 16. asırda posta ulaşı olarak kullanılmış olmalıdır.

Lâyhada ki üslup ise biraz hakimane tarzdadır. Hocanın talebesine nasihat ve/veya vazife vermesini hatırlatmaktadır. 93 Harbi sonucunda bağımsızlığını kazanmış olan bir devletin¹⁴ elçisi olan Romanya sefiri, yüzlerce yıl hakimiyeti altında yaşadığı bir devlete, yıkılmaması için tavsiyelerde bulunmaktadır. Üstelik bunu hakimane bir eda ile yapmaktadır. Ancak burada sefirin üslubundan ziyade Osmanlı Devleti'nin bu hale düşmesi üzüntü vericidir. Sefirin gayet açık bir tarzda ifade etmiş olduğu devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durum dikkate değerdir. Artık dışarıdan bakan gözlerde devletteki aksaklık ve çapraşıklıkları oldukça net bir şekilde görebilmektedir.

ROMANYA SEFİRİNİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Romanya sefiri, lâyhayı yazmasındaki asıl amacının “*hakikât-ı tammeyi*” anlatmak ve aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid'e karşı duyduğu saygının bir neticesi olduğunu belirtmektedir. Çünkü devletteki fenalıkların ortadan kaldırılabilmesi için en üst merci olan ve meseleleri çözme irade ve iktidarında olan kişinin sadece padişah olduğuna inandığı için hakikatleri ve çözüm yollarını kendisine takdim etmesinin saygı ve bağlılığının en üst derecedeki bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁵

---

programı ortaya koymuştur. Bkz. YEE. 80-26; YEE. 80-27; YEE. 80-28; YEE. 80-29; YEE. 80-30; YEE. 80-32

¹² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1990, s. 31.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV-Bölüm II, Ankara 1988, s.100.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997, s. 527.

¹⁵ a.g.b., s.1.

Osmanlı Devleti'nde yönetimin istenilen seviyede olmadığını, devleti idare etmede bir "*usûl ve kaide-i hasenenin*" yokluğundan kaynaklandığını ve bunun neticesinde de kadesiz ve kuralsız çalışmanın hiçbir şey yapmaktan daha fena olduğunu vurgulamaktadır. Romanya sefiri önceleri Avrupa'da Türkler için "*Türkler teşebbüsâtında biraz geç davranur lakin bir kere işe başladıkları gibi görürsünüz ne muhayyer-i ukul şeyler yaparlar*" sözü söylenirken, günümüzde ise "*Türkler pek çok çalışıyorlar fevkalâde mesâi ve ikdâmât sarf idiyorlar lakin hiçbir eser ortaya koyamazlar demekle bir şey yapmağa muktedir değildirler ve kendi kendülerine mahkûmdurlar o halde yerlerine diğerlerin gelmesi lâzımdır.*" sözlerinin sıklıkla ifade edilmeye başlandığını gayet sarîh bir şekilde belirtmektedir.¹⁶

Tarihte "*Şark Meselesi*" olarak adlandırdığımız ve 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Avrupalılarca nasıl paylaşılacağını ve Türklerin Avrupa ve Anadolu'dan sökülüp atılmasının planlarının yapıldığı dönemi Romanya Sefiri yukarıdaki ifadelerle yoruma yer bırakmayacak bir şekilde açıklamaktadır.

Romanya sefiri Osmanlı Devleti'ndeki genel manada "*idâre-i umûmiyyenin şubât-ı muhtelifesin*"deki aksaklıkları "*islâh*" etmekte görülen zorluk ve engellerin başlıcalarını ise; özellikle "*ifrât derecedeki merkeziyyet*" usulüne, ciddi bir şekilde "*teftiş ve nezâretin*" olmamasına, sonu gelmeyen toplantılar yapılmasına, bürokrasinin yürütmedeki karışık kurallarına ve memurların çokluğundan ileri geldiğini ifade etmektedir.¹⁷

Devletin en iyi şekilde idare edilebilmesi için aşırı merkeziyetçi bir idare tarzı yerine yerinden yönetimin uygulanması ile her bölgenin kendi geliriyle kalkınabileceğini ifade eden sefir, dünyada yerinden yönetimin yaygınlaştığını ve Türklerin de bu sistemi kolaylıkla uygulayabileceğini ifade etmiştir.

En iyi idare olunan ve en ehemmiyetsiz yerleri telgraf ve demiryolları aracılığıyla başkente bağlayan devletlerde bile idarenin haddinden fazla merkezi idarede toplanmasının "*usûl-i makbûl*" bir tarz olamaz demektir. Bir memleketin "*kesb-i ma'mûriyyet*" kazanması için her eyaletin, her bölgenin kendi geliriyle "*ma'mûr*" olması ve kendi kendine idare olunmasının zamanın icabından olduğu medeni ülkelerce kabul edilmiştir. "*Uzakdan hükümet itmek mümkün olub fakat idâre ancak yakından olabilir kaziyesi*" dünyada kabul edilen bir kural haline gelmiştir. Bu sebeple her yerde "*inkisâm-ı idâre*" yani yerel idarenin kısmen merkezden bağımsız olması usulünün tesisine çalışılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde bütün haberleşme araçları mevcut olduğuna ve "*merkeziyyet usûl-i hâzırası*" gereğince her vilâyet, İstanbul'dan verilen

¹⁶ aynı yer.

¹⁷ aynı yer.

“*rûh-i hayâtıyla ma'mûr*” muş gibi her şey İstanbul'a sarf edilip, harcanmaktadır. Her işin İstanbul'dan çıkması ve devletin en uzak bölgelerindeki en küçük idari işler için bile merkezi hükümetten izin istenmesi ve danışılması; İstanbul'dan gelecek emirlere bakmak gibi hallerin düzeltilmemesi, idari işlerin yürütülmesinde hep ertelenmeye maruz kalınmış olduğundan, merkezi idarenin yetkilerinin bölünmesi ve yerinden yönetim tarzının uygulamaya konulması aciliyet gerektiren bir hal almıştır. Halen beğenilen çalışma ve ilerlemeler, bütün faydalı ve doğru tedbirler sonuçsuz kalmakta ve hiçbir şey vaktinde yapılamamaktadır. Bunun sonucunda ise “*terakki*” imkansızdır. Bununla beraber iktidar ve idarenin tam manasıyla ve hızlı bir şekilde taksim ve paylaşılmasına başlanmalıdır. Osmanlı Devleti'nin genel menfaatleriyle alakalı olan “*mesâil-i mühime*” hariçte tutulmak üzere “*her husûsu münhâsırân âid olduğu me'mûrin-i mahalliye'nin iktidâr ve vezâifi dahilinde bulunmalı ve her vilâyet ve her mahall kendi mes'uliyyeti tahtında olmak üzere işlerini kendi kendine görüb idâre olunmalıdır.*” Osmanlı Devleti'nin son derecede “*tedenni*”de bulunduğundan böyle bir yönetim tarzının içinde bulunduğu şartlar içerisinde uygun düşmeyeceği iddia edilemez şeklinde düşüncelerini belirtmektedir. Romanya sefiri kendi deneyimleri ile Osmanlılar kadar “*uyanık*” ve bununla beraber idaresi kolay ve kendi kendine idare olunmağa kabiliyetli hiçbir kavim tanımadığını belirtmektedir. Bununla beraber her şeyde bir başlangıç vardır. Bunu da yüzme işini örnek göstererek iyi bir şekilde yüzmeği öğrenmek için yüzmeğe devam etmenin nasıl gerekli olduğu açıksa; işini güzelce görmeği öğrenmek dahi tecrübeye bağlı olduğunu ifade etmektedir.¹⁸

II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına sebep olacak kadar büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmuş olan ve II. Mahmud döneminde merkezi idarenin yeniden kuvvetlenmesi için *ayanlar* ile yapılan mücadeleler olmamış olsa bu tavsiyeler haklı görülebilirdi. Ancak 19. yüzyıl Avrupa'sındaki siyasi ortam Osmanlı'nın adem-i merkezîyet değil kuvvetli bir merkezi idareyi gerekli kılmıştır. II. Abdülhamid'in saltanatı süresince bu idare tarzına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde teftiş ve kontrol eksikliği bulunduğunu belirten sefir, en küçük bir tüccarın bile günlük işlerini iyi bir tarzda teftiş olunmadıkça iflas tehlikesi ile karşı karşıya bulunacağını belirtir. Ciddi bir teftiş ve denetimden mahrum olan bir devletin de “*karanlıkda gezen ve nereye gittiğini veya nereye vâsıl olacağını ve nerede bulunduğunu aslâ bilmeyen bir adam gibidir.*” şeklinde örneklendirir. Osmanlı Devleti'nde teftiş ve denetim esasları arzu edilen seviyede olmadığından memurlar görevlerinde suistimale meyl ederler. Bu sebepten dolayı da maddi ve manevi kötülükler ortaya çıkıp gerek devlet hazinesi ve gerek halk zarara

---

¹⁸ a.g.b., s. 1-2.

uğrar ve memurlar dahi kötü ahlâk sahibi olurlar. İş işten geçtikten sonra ortaya çıkan rüşvet ve hırsızlıkların bulunması için tahkikat icrası yeterli değildir. Bunların olmasını engellemek lazımdır. Bütün genel hizmetler öyle bir surette tertip olunmalıdır ki kendi kendine teftiş olunabilsin ve en küçük bir düzensizlik meydana gelse; meydana gelen müsamaha veya hilenin her vakit ve zamanda ispatına yarayacak bir iz ve eser bulunsun. Sadece maliyede değil, Osmanlı memurlarının elinden çıkan bütün kanunlar, nizamnameler ve emirlerin icra ve yürütülmesinde dahi teftiş ve denetimin oldukça gevşek olduğunu bunu ortadan kaldırmak için de düzenli surette teftiş ve denetimi sağlamak için “*idâre-i hasenenin şart-ı mutlakıdır*” sözleriyle düşüncelerini açıklamaktadır.¹⁹

Osmanlı Devleti’nde görülen sıkıntılardan birinin de sonu gelmeyen müzakereler olduğunu ifade eden sefir, “*az laf çok iş*” düsturu ile hareket edilmesi gerektiğini belirtmiş ve nazırların toplantılardan kendi bakanlıklarının işlerini yapamadığını, nazırların kendi bakanlıklarında olamadıkları için de memurların iş yapmadıklarını veya işe gelmediklerini belirtmiştir.

Osmanlı Devleti’nde yapılacak birçok iş bulunduğundan ve her şeyin acil olarak her taraftan tazyik edildiğinden tıpkı savaş zamanlarında olduğu gibi toplantıların az ve çabuk, icraatta bulunmanın ise çok ve devamlı olmalıdır. Ancak hükümet dairelerinde durmaksızın toplantıdan başka bir şey yapılmamaktadır. Hemen her gün ve hatta pek çok kez günde iki defa “*Meclis-i Hass-ı Vükelâ*” ciddi bir şekilde ve fevkalade de olarak gerek “*Bâb-ı Âli’de*” ve gerek “*Sarây-ı Hümayûn’da*” toplantılar yapmaktadır. Bu suretle bakanlar daima mecliste toplantıda bulduklarından dolayı bakanlıklarının işleriyle meşgul olmağa vakit bulamamaktadırlar. Kendi bakanlıklarına geldiklerinde ise, burada çok az bir süre bulunurlar. Fakat zaten zihnen ve bedenen yorgun olduklarından hiçbir iş görmeğe mecalleri kalmaz. Buna bir de emirlerindeki memurların, amirlerinin “*meclis-i vükelâda*” bulduklarını bildiklerinden dolayı iş yapmamak veya görev yerlerine asla gitmemek gibi durumlar da eklenince kelimenin gerçek anlamında olarak idarenin kayıp ve nezaretlerin bir “*kuvve-i icrâiyeden*” ziyade “*hey’et-i müşâvereden*” ibaret olduğu anlaşılır. “*Meclis-i vükelâda*” konuşulan meseleler hakkında oy birliği sağlanamadığı halde, artık ikinci veya üçüncü mecliste oy birliğinin ortaya çıkmasını beklemek beyhudedir. On ve belki yüz meclis toplanmış olsa da daima itiraz olunacak bir şeyler bulunur. Hâlbuki her şeyde bir sınır vardır sözleriyle Romanya sefiri devletteki işleyişi acı acı eleştirmektedir.²⁰

Romanya sefiri, Meclis-i Vükela toplantılarına padişahın iştirak etmemesini ve her konu ile ilgilenmemesi gerektiğini, zihnini daha çok

¹⁹ a.g.b., s. 2.

²⁰ aynı yer.

teferruat ile değil devletin genel durumu hakkındaki konularla meşgul etmesinin daha iyi olacağını ifade etmektedir.

Bâb-ı Âli'de toplanan vükelâ meclislerinde sorumluluk on, on beş kişi arasında paylaştırılarak hafifletileceği gibi "*taht-ı riyâset-i hazret-i pâdişâhide*" toplanan meclislerde bu durumun tamamen yok olup ortadan kalktığını belirtmektedir. Bu ise çok büyük bir kötülüktür çünkü vükelânın "*mesuliyet-i ciddiye ve tâmmesi*" güzel ve iyi bir idare için "*zaman-ı mücerred*" hükmündedir. Vükelâ meclislerinin padişahın başkanlığı altında toplanması ender olmalıdır. Sadece ortaya çıkmaya başlayan bir tehdit üzerine oluşacak "*buhrân*" üzerine ancak padişahın "*tavassût-ı zâtiyyesine*" bağlı bulunan "*ahvâl-i fevkalâde*" halinde toplantıya katılması uygundur demektedir.

Zira padişahın meclis-i vükelâda sık sık bulunmaları şânında noksanlıkların olmasına sebep olur ve bununla beraber vükelânın toplantılarına engel olup kendilerinden umulan ve beklenen faydaların ortaya çıkması için muhtaç oldukları "*tamâmiye-i serbestî*"lerini ortadan kaldırır. Vükelânın her gün uğraştıkları bütün yorucu ve teferruatla ilgili meselelerin tetkikinde ve bu konular üzerine olan toplantılarında hükümdarın hazır bulunması, onun zihnini yorgun düşürür ve kalbini sıkıntıya sokarak tabiatındaki yumuşak huyluluğunu şiddete dönüştürür.

Hükümdar her şey ile meşgul olmamalıdır. "*Tasavvurât-ı âliyyesi*"ni memleketin hal ve şartlarının "*hey'et-i umûmiyyesine*" dair olmalıdır. Sefire göre hükümdarın daima huzurlu bir gönül ve açık bir zihin ile zamanını geçirmesi çok daha iyidir.

İkinci derecedeki her türlü meşgaleden uzak durdukça asıl meseleler hakkında etraflıca düşünme ve mütalaada bulunabilir. Bu sayede niyet ve fikirlerini vükelâsına anlatarak, onların yapması ve yerine getirmesi lazım gelen "*nukat-ı esâsiyyeyi*" sadece tayin ederek, yol göstermelidir. Meselelerin teferruatlarını vükelâsı ile birlikte tetkik etmeye tenezzül etmemelidir. Zira bu durumda "*nukat-ı esâsiyyeyi*" kaybederek gereksiz teferruatla uğraşmak mecburiyetinde kalacaktır.²¹

Romanya sefiri, meclis-i vükelânın devlet yönetiminde tek ve yetkili iktidar sahibi olabilmesi ve bağımsız hareket edebilmesinin, ülke menfaatleri için şart olduğunu ifade ederek, mutlu bir hükümdarın ise yakınlarının devlet işlerine karışmadığı bir hükümdar olduğunu belirtmektedir.

Vükelânın, hükümdar ile memleketin menfaatlerine uygun iş yapabilmesi için "*sahib-i iktidâr*" olması gerekir. Bu ise vükelânın görevinin başında bulundukça hiçbir kişinin işlerine karıştırılmaması ve hükümdarın "*emniyet-i kâbilesine*" nail olmalarıyla hâsıl olur. "*Bahtiyâr ol hükümdârdır*

---

²¹ a.g.b., s. 3.

ki mukarribinin mesâlih-i umûmiyyeden bahs itmelerine müsâade itmez.” şeklinde devlet idaresi için önemli bir esası ifade etmektedir.²²

Bir hükümdarın en fazla sakinması gereken iki sınıf insan olduğunu ifade eden Romanya sefiri, bunlardan ilkinin ifrat derecede “*tabasbus*” eden yani yaltaklanan ve daima hükümdarın hoşuna giden şeylerden başka bir şeyi söylemeyen, her şeyin yolunda olduğuna inandırmaya çalışan gürühtür. Bu sınıf insanlar hükümdarlarına ve devletine asla bağlılık göstermezler. Sadece menfaatlerini gözetip “*mansıb*”larda ömür boyu kalmak ve her nasıl olur ise olsun servet elde etmekten başka bir şeye bakmazlar. Diğer sınıf insanlar ise daha fazla tehlikelidir. Bunlar kendilerini hükümdara elzem göstermek ve kendilerini alçaltarak padişahın yanında “*kesb-i nüfûz*” eylemek amacıyla hükümdara “*bir volkan üzerinde oturduğunu*”, etrafının tehlikelerle çevrili olduğunu, her yerde “*ittifâk-ı hafiler*” mevcut olduğunu ve ancak kendilerinin korumasıyla hayatta olduğuna inandırmaya çalışırlar demektedir.²³

Romanya sefiri, Osmanlı Devleti’ndeki bürokrasinin nasıl kırtasiyeciliğe dönüştüğünü, memurların görevlerinin belli olmaması sebebiyle birkaç saatte bitecek olan bir işin aylarca sürüncemede kalmasının devlet için bir zayıflık alameti olduğunu belirtmiştir.

İyi bir idarenin temel esaslarından olan “*taksim-i vezâif*” ve her bir memurun “*daire-i vezâifinde*” ve “*mes’uliyet-i tammesi*” esasları, hâlihazırda Osmanlı Devlet idaresinde olmamasından dolayı birkaç saat içerisinde yapılması mümkün olan bir işin, işleme konulup sonuçlandırılması haftalar ve aylarca sürer. En küçük bir iş için bir “*kalem mümeyyizinden başvekile*” varıncaya kadar çeşitli derecelerdeki memurları dolaşmak lazımdır. En ehemmiyetsiz bir işle alakalı bir “*varaka bir dâirenin kalem mümeyyizinden zabtına ve andan bir müdire ve andan müsteşâra ve müsteşârdan nâzıra ve nâzırdan dâhi başvekile gönderilir.*” Memurlar o evrakın daha büyük bir memura önüne geleceğini bildikleri için mütalâa etmek külfetine girmezler ve her evrak sonunda nazıra verildiğinden, nazır dahi evrakı tetkik değil belki okumağa bile vakti müsait olmadığından o da kendisine verilen evrakın tamamını genellikle bakmaksızın imzalar. Romanya sefiri bu ifadeleriyle hem Osmanlı Devleti’ndeki kırtasiyeciliği ağır bir suretle eleştirmekte, hem de bu olaylara bizzat şahit olduğunu göstermektedir.²⁴

Sefire göre, memurların kendi yetki ve sorumluluklarını bilmeleri halinde işlerin hızlanmasına ve düzene girmesine sebep olacağından, nazırın önüne gelecek olan evrakın azalacağını, nezaretin kendi görevi olan

²² aynı yer.

²³ aynı yer.

²⁴ a.g.b., s. 4.

faaliyetlerde, kendi kararı ile işlerin daha iyi idare edilmesinin sağlanacağı belirtilmiştir.

“...derecât-ı muhtelif me'mûrlarının kangı işleri kendi mes'uliyeti tahtında olarak kat'iyen rü'yet ü tesviyeye sâlih ve muktedir olacaklarını ve tehniye ile amirine i'tâ' eylemesi lâzım gelen işler kangıları olduğunu bilmeleri lâzımdır. Bu sûretle bir nâzıra virilecek evrak pek az kalacağından nâzır dâhi içlerinden meclis-i vükelânın re'yine havâlesi iktizâ' idenlerden mâ-adâ kendi re'y ü kararına menût olanları mütâlâa idebilür.”²⁵

Osmanlı Devleti'nde memur sayısının haddinden fazla olduğunu belirten Romanya sefiri, bu memurların büyük bir kısmının ise hiçbir iş yapmadıklarını veya daha doğrusu “fenâlık” yaptıklarını ve hizmetleri engellediklerini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde on kişinin yaptığı bir hizmeti “dirâyetli ve dolgun maaşlı” yalnız iki memur ile daha sistemli ve verimli bir şekilde yerine getirilebilir. Memurların sayısı iyice azaltılmalı, görevleri açık ve net bir şekilde belirlenmelidir. Bunun yanında memurlar sert ve sıkı bir teftiş altına alınırlar ise hem “hidmet-i umûmiyye ve hem de hazine-i celile” bu sayede faydalanmış olur demektedir.²⁶

Romanya sefiri günümüzde de devam eden devlet kapısına girme anlayışına da çare olarak memur sayısının azaltılmasını, bu sayede yetişmiş insanların devlet memuriyeti yerine ticaret, sanat ve sanayi dallarına yöneleceklerini ve medeniyet sahasında da devlet ve toplumun ilerleme kat edeceğini ifade etmektedir.

Devlet memurluğu kapısının kapanması Müslümanların “ahvâl-i ictimâiyyesince” dahi hayırlı olur çünkü oldukça terbiye görmüş ve biraz eğitim almış Müslümanların tamamı “tedârik-i maişet ve istihsâl-i servet” için gözlerini devlet hazinesine dikmektedirler. Devlet hizmetine girmelerini engellemek için memurların sayısı azaltılacak olur ise içlerinden çoğunluğu “fünûn ve hiref ve sanâyi' ve ticâret” ile uğraşmağa mecbur olacaklardır. Müslüman halkın “kesb-i terâkki ve servet-i milliyeyi” artırabilmeleri ve “vadi-i medeniyetde” yabancılara yetişerek onlardan tamamen kurtulmaları için bundan başka çare yoktur. Bunun sonucu olarak da memurların sayısı daha da azalır ve maaşları artırılarak görevlendirilebilirler. Böylece memurluk görevlerini “hüsn-i ifâ” için gerekli olan yeteneklere sahip memurları bulmak daha kolay olur demektedir.²⁷ Gerçi bu şekilde de memur maaşları arttığı için insanların daha rahat bir hayat için devlet memurluğuna rağbet edecekleri de kaçınılmazdır.

---

²⁵ aynı yer.

²⁶ a.g.b., s. 5.

²⁷ aynı yer.

Devleti idarenin sadece İstanbul'dan yönetilmesi ile yetinilmesinin bir eksiklik olduğunu belirten Romanya sefiri, vükelanın sadece İstanbul'da kalıp işleri merkezden yönetmesinin yanında belli aralıklarla taşraya çıkıp teftiş yapmasını ve bunun da habersizce olmasını tavsiye etmektedir.

Romanya sefiri Avrupa'daki devlet sistemlerini misal vermektedir: Devletin genel idaresinin farklı ve çeşitli kısımlara ayrılarak hizmetin tam bir intizam ile işlediği ve vükelanın senenin büyük bir kısmını parlamento toplantılarıyla meşgul buldukları ülkelerde bile vükela eyalet ve sancakları dolaşmak ihtiyacını hissederler ve bunda da başarılı olurlar demektir. "*Vükelây-ı Devlet-i Âliyyenin*" eyaletlerde "*teftiş-i ahvâl*" amacıyla en azından senede iki defa teftişe çıkmalarının şart ve elzem olduğunu belirtir. Bu teftişlerin faydasının görülebilmesi için ise teftiş olunacak olanların haberleri olmadan "*şamatasızca*" yapılmalıdır. Mesela vükeladan birinin Selanik'e gitmesine karar verilince, İzmir'e gideceğini ilan etmelidir. Teftiş edeceği yere varır varmaz doğrudan hükümet konağına gitmeyip, valinin kendisinden evvel gitmesine veya beraber bulunmasına izin vermeksizin "*merkez mal sandığı ve vilâyet aklâmını ve dâire-i belediye ile mahâkim ve mekâtibi ve kışlâ ve hastahâne ve habishâneleri*" ziyarete gitmelidir. Daha sonra hükümet konağına giderek ilk teftişinde "*müşâhede ve muâyene ve tahkik*" eylediği şeyleri cevaplandırması için valiyi sorgulamalıdır sözleriyle görüşlerini açıklamaktadır.²⁸

Romanya sefiri vükela ile sefirler arasındaki münasebetlerinde düzene konulmasını tavsiye etmektedir. Halen resmi bir şekilde, sadece bir protesto veya bir olay hakkında iddiada bulunmak için sefirlerin vükela ile görüştiklerini, bu sebeple sefirlerin vükelayı düşman olarak gördüklerini bunu ortadan kaldırmak için, eve çay içmeğe davet gibi, gayri resmi görüşmelerin yapılması şeklinde etkinlikler ile ilişkilerin düzeleceğini belirtmektedir.

"*Düvel-i ecnebiyye süferâsı*" Osmanlı Devleti'nin vükelasını ancak resmi bir suretle ve daima kendilerine bir iddia ve protesto beyan eylemek için görebilmektedirler. Bu sebepten dolayı sefirler adeta vükelada "*hasm*" görmeğe alışmışlar ve genellikle vükela heyetinin "*efkâr-ı muhâlefet-karânesine*" karşı yapılması lazım gelen meseleleri konuşmak için kendi aralarında "*akd-i meclis-i meşveret*" etmektedirler. Romanya sefiri bu toplantılara katılmış olmalıdır ki bu toplantıların Osmanlı Devleti için sıkıntı doğurabileceğini belirtmektedir. Bu durumun devamı Osmanlı Devleti'ni "*mevki'-i müşkül*"de bulunmasını doğuracağı bilinen bir gerçektir. Vükela, sefirler ile "*münâsebât-ı husûsiyyede*" bulunmağa çalışırlar ise buna belki bir son vermeyi başarırlar. Başvekil ile Hariciye Nazırı haftada birer kere dönüşümlü olarak sefirleri evlerinde çay içmeğe davet etmelidirler. Çünkü bu tarz özel toplantılarda işlerin görülüp sonuçlandırılması ve

²⁸ aynı yer.

düzene sokulması sağlanır. Çok defa resmi görüşmelerde sonuçlandırılması mümkün olmayan meseleler bu ev toplantılarında halledilir. Bir de vükela her ne vakit mevcut kanunlarda “*ıslahât ve ta’dilât*”a teşebbüs ederler ise bunları ilan etmeden önce sefirlerden bazılarına bahsetmeleri ve onlar ile o meselede “*meşveret*” eder gibi bir tavır göstermeleri iyi olur. Bu tarzda bir muamele sefirleri o derece memnun edecektir ki, sefirler daha önce görüşleri sorulmamakla aleyhinde bulunmuş olacakları “*tedâbir-i ıslahiyyeyi*” tam bir içtenlikle gerekliliğini destekleyeceklerdir. Romanya sefirinin bu sözleri Tanzimat’tan beri sefirlerle danışmadan iş yapmayan ve hatta iktidarda kalabilmek için sefirlerin desteğine ihtiyaç duyan devlet adamlarının sefirlerle aralarında husumet olduğunu iddia etmek biraz ironik bir durumdur.²⁹

Osmanlı Devleti’nin yabancı sermayeyi çekmedeki sıkıntılarını da anlatan Romanya sefiri, özellikle imtiyaz dilekçesi veren sermaye sahiplerinin red veya kabul cevabı verilmeyerek oyalandığını, dilekçelerin sürüncemede bırakıldığını belirterek bunun ise devletin Avrupa’daki itibarını zedelediğini, yatırımların yapılabilmesi için yabancı sermayeye ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.

Vükela imtiyaz talep ve isteklerinde bulunan yabancıları büsbütün kırmış olmamakla beraber bunlardan kurtulmak için istedikleri imtiyazların elde edileceğine inandırarak senelerce oyalamaktadır. Hâlbuki bu tarz bir muamele tamamen ters etkilere sebep olmaktadır. Çünkü “*imtiyâzât-ı istidâ’*” dilekçesi veren kişilere, istedikleri imtiyazın verilmeyeceği başlangıçta kendilerine söylenmiş olsa, bu kişiler o kadar kırgın olmayacaktır. Hâlbuki dilekçe veren kişiler boş yere zaman ve para harcadıktan sonra, kendilerine sonradan yapılamayacak vaatler ile aldatıldıklarını görünce daha fazla gücenmektedirler. Bu kişilerin memnuniyetsizlikleri ise haklı olduğundan Avrupa’ya yansarak büyük sermaye sahiplerinin ve ciddi müteahhitlerin artık “*hükümet-i seniyye*” ile hiç bir iş yapılamaz diyerek Osmanlı Devleti’nden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan fenalık tasavvurun üstündedir, çünkü Osmanlı Devleti’nde “*sermâyedârân ve fûnûn ve sanâyi’ ashâbı*” olmadığından “*Devlet-i Âliyye’nin*” arazisindeki zenginlik kaynaklarını değerlendirmek, yollar ve köprüler yapılarak, ahalisine iş imkanları bulabilmek için “*ecnebi sermâyedârân ve müteahhid ve müteşebbislerinin*” yardımına muhtaçtır. Osmanlı Devleti’nin hali hazırdaki araç gereçleri “*ıslahât-ı cüz’iyeye*” bile teşebbüs edebilmesine uygun olmamasından başka “*masârif-i mütefennesine*” bile yeterli değildir. Ülkede “*fakr u zarûret*” genel bir hal haline geldiği gibi günden güne de artmaktadır. Bütçe her sene açık vermekte, bu hal bu şekilde devam eder

---

²⁹ aynı yer. Avrupalı devletlerin sefirleri ile Osmanlı devlet adamları arasındaki münasebetler için bkz. Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, haz. Cavid Baysun, Ankara 1991, s. 26-27.

ise mutlaka bir felakete sebep olacaktır. Romanya sefirinin bu ikazları aradan yüz yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen hala yabancı sermayeye muhtaçlığımız ve onu ürkütmemek için dikkatli ve titiz olmamız gerektiğini acı acı düşündürmektedir.³⁰

Yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için dilekçelerin süratli bir şekilde incelenip işleme konularak red veya kabul edildiği bildirilmelidir. Ayrıca yabancı sermaye ülkede yatırım yaptığı için Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin menfaatini korumada destek olacağını sefir açık bir şekilde belirtmektedir. Çünkü Osmanlıyı savunmak kendi yatırımlarını savunmakla eşdeğer hale gelmiş olacaktır.

"*Hükümet-i seniyye*" sermaye sahiplerini kendine celp etmek için bütün vasıtaları kullanmalı ve sermaye sahipleriyle olan müzakerelerinde "*sür'at-i fevkalâde*" ile hareket etmelidir. Maliye ve Nafia Nazırları kendilerine bu sebeple verilen "*istidâ'nâme*"lerin içeriğini hemen "*mütalâa ve tedkik*" ederek "*istidâ-yı vâki*" ciddi bir şey değilse gerekçesini açıklayarak yirmi dört saat içinde red etmelidirler. Tam tersine "*istidâ-yı vâki*" ciddi bir şey ise derhal müzakerelere başlanmalıdır ve iş kararlaştırılmadıkça müzakereler bir gün bile geciktirilmemelidir. Devlet-i Âliyyenin "*sermâyedârân-ı ecnebiyyeyi*" kendine çekmesi dış politika açısından da faydalıdır. Çünkü herkesin bildiği gibi sermaye sahiplerinin Avrupa meclislerinde nüfûzu olduğundan sermayeleri Osmanlı Devleti'nde "*teşebbüsât-ı cesimede*" bağlı oldukça bu sermaye sahipleri Devlet-i Âliyye'ye "*muâvenet-i kavîyyede*" bulunabilirler demektir.³¹

Osmanlı Devleti'nde vergi toplanması yönteminin de eksik ve hatalı olduğunu belirten sefir, toplanan vergilerin yarısının ancak devlete geçtiğini bunu önlemek içinde makbuz verilmesi, vergi memurlarına topladıkları verginin belli bir yüzdesinin verilmesi gibi tedbirler alınarak, verginin sağlıklı bir şekilde toplanabileceğini ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde vergi tahsili oldukça yanlış ve hastalıklı bir surette yapılmaktadır. Bir "*muhâsebe-i muntazama*" ile ciddi bir teftişin eksikliği sebebiyle vergilerin tahsilinde tembellik ve ilgisizlik kolaylaştırılmaktadır. Bu sebeple vergi ile mükellef olanlar çok defa yerine getirmeleri lazım gelen paranın iki üç mislini vermekte oldukları halde, "*hazine-i celile*" alması gereken miktarın yarısını dahi alamamaktadır. Osmanlı Devleti'nde vergi ile mükellef olanlar içinde tahsildarlar tarafından ellerine verilen makbuz senetlerini okuyacak pek az kişi bulunduğundan, mükelleflerin vergilerini ödediklerine dair kendilerine bir koçanlı defterden kesilmiş ve ibaresi hem Türkçe ve hem de gayri müslim halkın çoğunlukla konuştukları lisan ile yazılmış bir makbuz senedi verilmelidir. Bu sayede hile yapmanın daha zor olacağını belirtmektedir.

³⁰ a.g.b., s. 6.

³¹ aynı yer.

Tahsildarları şevk ve gayrete getirmek için ise, aylık maaş ile görevlendirilmeyip bunun yerine kendilerine tahsil edecekleri meblağ üzerine belirli bir miktar yüzde tahsis edilmesinin daha yararlı olacağını ifade eder. Ayrıca vergilerin tahsilinin, devletin “mal memurları” eliyle çok kötü bir tarzda yapıldığı için vergi tahsilinin “kurâya” ihalesinin tercih edilmesini tavsiye etmektedir. Bu vergi tahsilinin ise şu şekilde yapılmasını önerir: Her karyede hükümet tarafından bir memur aracılığıyla ve karye meclisinin yardım etmesiyle, vergi ile mükellef olanların nüfus miktarını ve vergi türünü açıklayan birer defter yapılarak o karye ahâlisinin üç aylık vergilerinin tutarı olan meblağ belirlenir ve bu meblağ karye halkı ve meclisinin vasıtasıyla tahsil edilir. Tahsil masrafları düşüldükten sonra da her üç ayda bir hükümete teslim olunur demektedir.³²

Osmanlı Devleti’nde genel manada emniyetin eksikliğinden de bahseden Romanya sefiri, bir devletin siyasi ve içtimai olarak gelişmişliğinin o ülkedeki asayiş ve huzurun tam olması ile mümkün olabileceğini belirterek, Osmanlı Devleti içerisinde polis teşkilatının yetersizliğini ve Avrupa’dan kaçan serserilerin ülkedeki huzuru bozduğunu ifade etmektedir.

“Bir devletin te’sisât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyesinin derece-i isâbeti o devlet ahâlisinin can ve mallarınca nâil oldukları derece-i emniyyet ile istidlâl olunur. Memâlik-i Şâhâne şehri ü kasabâtında emniyyet-i umûmiyyenin fıkâdını gibi Devlet-i Âliyyenin şân ve i’tibârına irâs-ı halel ider hiçbir şey yoktur. Vâkıâ şu hâl-i zarûrenin dâhi dâhil-i küllisi var ise de en ziyâde cünha ve cinâyatların kesretine sebebiyyet viren polisin sû-i tertib ve idâresi ve her taraftan tard olunub Memâlik-i Şâhâneye müstevli olan ecnebi serserilerinin kesretidir.”³³

Osmanlı Devleti’nde özellikle şehir merkezlerinde asayişin korunması için yapılması gerekenler hakkında detaylı tavsiyelerde bulunan Romanya sefiri, “gece gardiyanları” dediği görevlilerin geceleri cadde ve sokaklarda emniyeti sağlamak için üçer kişilik gruplar halinde devriye dolaşmalarını, resmi kıyafet ve silahlarının olmasını tavsiye etmektedir.³⁴ Bekçilerin ise hiçbir faydasının olmadığını şu ifadelerle anlatmaktadır: “Geceleri kalın sopalarıyla sâriklere firâra meydan virecek sûretde patırdı itmekden başka hiçbir işe yaramayan mahalle bekçileri...”³⁵

Avrupa’dan gelen serseri takımının ise ülkeden çıkarılabilmesi için “serseri gürûhundandır” bulunanların geçinme vasıtalarını ispata muktedir olamayan yabancılara gelince “emniyyet-i umûmiyyenin” yokluğundan

³² a.g.b., s. 6-7.

³³ a.g.b., s. 7.

³⁴ aynı yer.

³⁵ aynı yer.

dolayı yabancı sefirler tarafından kınamaya maruz kalan “*hükümet-i seniyye*”, yabancı sefirlerin kendi devletlerinin serseri taifesinden olan kişileri memleketlerinden “*tard ve teb'id*” ettikleri gibi Osmanlı Devleti'nin dahi bu hakkını uzun bir zaman red ve inkar edemeyeceklerini diplomatik ve hukuki gerekçeleriyle birlikte anlatmalıdır. Hatta bazı devletlerde “*ashâb-ı haysiyet ve servet*”den bazı kişilerin bile sosyalist fikirlerinde bulduklarına zan olundukları için “*tard ve teb'id*” olunmuşlardır demektir.³⁶

Taşrada ise asayişin jandarma eliyle sağlanmasına çalışıldığını ancak hem masraflı hem de etkili olamadığını belirten Romanya sefiri, İtalya'da bile jandarma teşkilatının başarısız olduğunu belirterek Romanya'da başarıyla uygulanan “*karalaş*” veya “*kalaraş*” sisteminin uygulanmasını tavsiye etmektedir. Bir çeşit süvari milis kuvveti olan ve masrafı yok denecek kadar az olan bu kuvvet ile asayişin sağlanabileceğini kendi ülkesindeki uygulama ile izah etmektedir. II. Abdülhamid'in kurmuş olduğu “*Hamidiye Süvari Alayları*”na benzeyen “*karalaş*” sistemi belki de Romanya sefirinin lâyihasından esinlenilme ihtimali vardır.³⁷

Romanya'da “*karalaş*” adıyla isimlendirilen ve devletçe masrafları hemen hiç mesabesinde bulunan bir süvari milis askeri teşkilatı vasıtasıyla eşkıyanın tamamen ortadan kaldırılmasının kolaylıkla mümkün olmuştur demektir. Bu milis askeri “*süvâri asâkir-i nizâmiye*” askerlerinden oluşmaktadır. Romanya'da bu şekilde on iki alayı vardır. Bunlar kura usulüne dâhil olurlar ve hizmet şekilleriyle idare tarzları normal askeri sistemden farklı şekilde çalışır. Her sene askere alınan nüfusun kur'ası çekilişine başlamadan önce kur'aya dâhil bulunan gençler içerisinde kimlerin “*karalaş*” fırkasına katılmak isteyip istemedikleri sorulur. Eğer bu fırkayı tercih edenlerin sayısı istenilen miktarı aşar ise bu fırkaya mensup olmaları gerekenler arasından kur'a çekilir. Aksi takdirde bu fırkayı tercih ve seçenlerin sayısı istenilen miktarda değilse kur'ası çekilmiş olan askerler arasından seçilerek istenilen sayıya tamamlanır.³⁸

“*Kalaraş*” askerleri kendi ihtiyaçlarını kendilerinin gidermesine ve binek atlarının tedarikine mecburdur.³⁹ Hizmet sürelerinin üçte ikisinde evlerinde ikamet etmek imtiyazına sahip olduklarından bu fırkaya mensup olanların, nahiyelerinin en fazla “*vakt u hâli*” iyi olan ailelerin gençlerinden oluşmaktadır. “*Karalaş*” askerleri savaş çıktığında veya büyük askeri

³⁶ *a.g.b.*, s. 8.

³⁷ Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983, s. 13-95.

³⁸ Hamidiye Süvari Alaylarına alınan gençler, bu alaya girmek istemezlerse zorunlu askerlik hizmetine tabi olacaklardı. Bu sebeple gençlerin çoğu bu alaylara gönüllü katılmışlardır. Bkz. Kodaman, *a.g.e.*, s. 44.

³⁹ Hamidiye Süvari Alaylarında da ihtiyaçlarını kendileri temin edecektir. Bkz. Kodaman, *a.g.e.*, s. 40.

talimler yapılması hariç olmak üzere, kendi nahiyelerinden başka bölgede hizmet yapmaya mecbur değildirlen.⁴⁰ Üç haftada yalnız bir hafta hizmette bulunup diğer iki hafta evlerinde ikamet ederler. Yalnız hizmette buldukları günler için gerek kendi ve gerek hayvanlarının masrafları devletçe karşılanır. Hizmette buldukları günlerden dolayı kendilerine verilen ücretten üniformalarının parası dahi kesilir. Her pazar dönüşümlü olarak nahiyelerinin kaymakam ve mutasarrıflık merkezlerine giderek orada bulunan kumandanları tarafından kendilerine askeri talimleri yaptırılır. Katilleri takip etmek ve muhafaza altında götürmek ve korunmasını sağlamak gibi işler için mülki memurların maiyetine verilirler. “Kalaras” fırkası askerleri hem piyade ve hem de süvari manevraları yaparlar. Silahları bir kılıç ve bir “şiş-hâne”den ibaret olup görevde bulunmadıkları zaman silahlarını evlerinde saklarlar. Bununla beraber silahları mutasarrıflık ve kaymakamlıkta saklanıp sadece görevdeyken kendilerine teslim de olunabilir. “Karalaş” fırkası askerleri, polis hizmetinden başka devlet için dahi çok az masraflı, muntazam bir askeri güç demektir. Osmanlı Devleti’nde dahi bu tarzda bir fırka kurulur ise devletçe çok büyük bir hizmet yapılmış olur demektir.⁴¹

“Bedel-i askeriye” meselesine de değinen Romanya sefiri, gayrimüslim tebaadan da isteyenlerinin askere alınmasının devlet için faydalı olacağını belirtmektedir. “Tebaa-i şâhâne-i gayr-i müslimenin” askeri hizmetlerden muaf olmak için verdikleri “bedel-i askerinin” mecburi olmaması ve isteyenlerin askerlik hizmetine dâhil olmaları tedbiri yerine getirilir ise politikaca çok iyi olur demektir. Gayrimüslim halkın içerisinde pek çok kişinin “silk-i askeriye” girmeye talip olacakları zan olunur⁴². Eğer taburlarda Müslim ve gayrimüslim askerlerin birlikte bulunmaları sakıncalı bulunur ise subayların yarısı Müslüman ve yarısı Hıristiyan olmak üzere sırf Hıristiyanlardan oluşan birkaç tabur kurulabilir demektir.⁴³

Romanya sefiri, Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslim cemaatlerinin ruhani liderlerine verilen imtiyazların hükümet içinde hükümet gibi olduğunu belirterek bu durumun devletin çöküşüne sebep olacağına dikkati çekerek, halen yürürlükteki kanunlarla her türlü hakka sahip olan dini cemaatlerin imtiyazlarına son verilmesini tavsiye etmektedir.⁴⁴

Osmanlı Devleti’nin hâlihazırdaki nizamları “serbesti-i icrâ’-yı ayini” hakkına kefil olan ve hangi din ve mezhepte bulunur ise bulunsun bütün

⁴⁰ Hamidiye Süvari Alayları da bu anlamda sadece Doğu Anadolu’da ve aşiretlerin ikamet ettikleri yerlerde görev yapacaklardı. Bkz. Kodaman, *a.g.e.*, s. 46-47.

⁴¹ *a.g.b.*, s. 8-9.

⁴² Romanya sefirinin bu zannı sadece zan olarak kalmıştır. Gayri Müslimlerin askerliğe hevesli olmamaları için bkz. Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2000, s. 46-66.

⁴³ *a.g.b.*, s. 9.

⁴⁴ Bu tavsiye Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale etmek için fırsat kollayan Avrupalı devletlerin ekmeğine yağ sürmek olacağını Romanya Sefiri’nin bilmemesi mümkün değildir.

Osmanlı tebaasının kanun önünde eşitliğini tasdik etmiş bulunduğundan artık “*cemâat-i rûhâniye-i gayr-i müslimenin*” Osmanlı Devleti’nde nail oldukları büyük imtiyazların varlık sebebinin ortadan kalktığını belirtmektedir. “*Cemâat-i rûhâniye-i gayr-i müslimenin*” hükümet içinde hükümet gibi hareket ederek “*hakk-ı kazâ-yı rûhâniye*”den başka hukukla alakalı işlere bakmakta, hatta papazların elinde devletin yok olma sebeplerini hazırlamaya sarf olunan bir takım vergileri dahi alıp faydalanmaktadır. “*Hükümet-i seniyye*”nin devletçe tehlikeli bir duruma girmesine sebep olan bu halin cidden “*nazâr-ı i’tinâyâ*” alması ve “*cemâat-i rûhâniyeyi*” bir an evvel “*hukûk-ı umûmiye*” içerisine almaya çalışması lazımdır cümleleriyle yol göstermektedir.⁴⁵

Osmanlı Devleti’nin tamamında ıslahata girişmenin maddi bakımdan imkânsız olduğunu ve zaman kaybına sebebiyet vereceğini belirten sefir, bunun yerine her sene bir vilayetin ıslahı çalışmalarının yapılmasının dikkati tek noktada yoğunlaştırmak olacağı için daha faydalı olmasının mümkün olacağını belirtmektedir.

“*Vilâyât-ı şâhâne*”nin tamamında tek bir seferde “*ıslahât-ı mükemmele*” yapılabilmesi için gerekli olan para ve memurlar Osmanlı Devleti’nde olmadığından böyle bir şeye teşebbüs etmek hem devletin gücünü boş yere dağıtmak ve hem de kendisinden beklenen ıslahatı yapmakta “*niyet-i ciddiyesi*” bulunmadığını Berlin Muâhedesini imzalayan devletlere söz ve davranışlarıyla anlatmak demek olacağını belirtir. “*Devlet-i Âliyye’nin*” devamlı bir şekilde çalışmasından “*icrâ-yı ıslahât azim ve iktidârında*” bulunduğu bütin dünyayı ikna edecek fiili sonuçlarını ve bunun verimli ürünlerini elde edebilmek için tanzim olunan “*nizâmât-ı cedide*” ile bütin “*Memâlik-i Şâhâne’yi*” içine alan ıslahat tedbirlerinin “*vilâyât-ı şâhâne*”nin tamamına şimdiki halde faydalandırmakla beraber, bütin ıslahata dönük faaliyet ve araçları yalnız bir nokta üzerine toplamak ve her sene bir vilayetin ıslahatına bütin dikkat ve yoğunluğun verilmesi lazımdır demektedir.⁴⁶

SONUÇ

Makalenin giriş kısmında belirtildiği gibi lâyihanın kaleme alındığı tarih, Berlin Muâhedesinin imzalandığı 1878 ile Düyun-ı Umumiyyenin kurulduğu 1881 yılları arasındadır. Bu dönem Osmanlı Devleti’nin parçalanmanın eşiğine geldiği bir dönemdir. Romanya sefiri böyle bir süreçte II. Abdülhamid’e sunduğu lâyihasında kendisinden evvel ve sonra verilen lâyihalardaki benzer sorunlara değinmiştir. Bunlar içerisinde tek farklı olan ve Hamidiye Hafif Süvari Alaylarına benzer tarafları olan Karalaş askerleridir.

⁴⁵ aynı yer.

⁴⁶ aynı yer.

Başta aşırı merkezîyetçilik olmak üzere, teftiş ve denetim eksikliği, memurların çokluğu, vergilerin düzenli toplanmaması, ülke genelinde emniyetin olmaması, yabancı sermayenin ülkeye celbi gibi konular Osmanlı devlet adamları tarafından da üzerinde ısrarla durdukları konulardır. Ancak yabancı sefirlerle devlet adamları arasında husumet ve düşmanlığın olduğunu belirtmesi o dönem için hatalı bir tespittir. Çünkü Osmanlı devlet adamları atacakları her adımda Avrupa devletleri arasında denge ve hata yapmamak için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir.

Bir diğer gerçekleşmesi zor olan mesel ise gayrimüslim cemaatlerin ruhani reislerin imtiyazlarıdır. Sefir bunların kaldırılmasını istemektedir. Bunun ne kadar zor olduğunu kendisi de farkındadır. Çünkü Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmak için bahane aradığı bir dönemde gayrimüslimlerin haklarını kısıtlayıcı tedbirler almak kendi ayağına ateş etmek demektir.

Genel anlamda Osmanlı Devlet düzeninin resmini çeken lâyiha durum tespiti yaparak yapılacakları sıralamaktadır. Yukarıda hakimane bir üslupta kaleme alındığını belirttiğimiz lâyihadaki bahsedilen aksaklıkların giderilebilmesi için II. Abdülhamid'in yoğun bir çaba gösterdiğini biliyoruz. Aşırı merkezîyetçi bir idare dışında elindeki mali imkânların elverdiği ölçüde devlet düzenini ıslah etmeye çalışmıştır. Fakat Avrupa dengesinin Osmanlı Devleti'nin işgal ettiği konumun artık gerekli olmadığı konusunda anlaşmaları bu ıslah çabalarının tam anlamıyla hayata geçirilmesine engel olmuştur.

LÂYİHANIN TRANSKRİPSİYONU

İşbu lâyihada arz ideceğim şeyleri başka yerde söylemiş olsam Devlet-i Âliyye aleyhine medâr-ı müddeâ olmuş olacağımdan bu yolda idâre-i lisândan tevakkî ve ictinâb iderim. Çünkü ol-vaķit diyecekler ki ben bile Osmanlıların muhibbi olduğum halde böyle şedid surette re'y ve efkâr der-miyân itdikden sonra artık Devlet-i Âliyyenin işi bitti dimektir. Halbuki burada mâ-dâm ki müsaade buyurulmuştur re'y ve efkâr-ı âcizânemi bilâ-müddârâ ve ihtiyat açıktan açığa beyâna muktedirim ve hem de bunu kendime vazife add eylerim. Bir hükümdâra hakîkât-ı tammeyi arz etmek o hükümdâra olan müessir-i ihtirâmîyenin derece-i nihâyesini ibraz eylemek dimektir. Burada söyleyeceğim sözler her şeyi bilmeğe hakkı olan ve bununla beraber kendülerine arz u irâe olunacak fenalıkların cümlesine çâre-sâz olmak irâde ve iktidârını hâiz bulunan hükümdâra hakîkât-i hâli tamamıyla ikrardan ibâret olacaktır.

Gerçi ba'zuların adem-i vukufdan ve ekserisinin ikrârına cesâret idemedikleri ba'zı esbâbdan dolayı Devlet-i Âliyyenin ahvâl-i hâzırasını bir sûret-i vâhîmede göstermelerinde pek çok mübâlâga vardır. Maa-mâ-fih şurasını ikrâr etmek lazımdır ki Devlet-i Âliyyede emr-i idâre derece-i matlûbede değildir deyu idârenin kesb-i terakkî itmesine mâni' olan hal dahi bir usûl ve kâide-i hasenenin fıkhdandır çünkü kâidesiz çalışmak hiçbir şey yapmaktan daha fenadır. Eğer Devlet-i Âliyye henüz bir şey yapmağa teşebbüs itmemiş olsa idi ol-vaķit denülür idi ki "Türkler teşebbüsâtında biraz geç davranur lakin bir kere işe başladıkları gibi görürsünüz ne muhayyer-i ukul şeyler yaparlar" halbuki şimdi deniliyor ki "Türkler pek çok çalışıyorlar fevkalâde mesâi ve ikdâmât sarf ediyorlar lakin hiçbir eser ortaya koyamazlar dimekle bir şey yapmağa muktedir değildirler ve kendi kendülerine malikumdurlar o halde yerlerine diğerlerin gelmesi lazımdır."

İdâre-i umûmiyyenin suabât-ı muhtelifesini bir sûret-i müessirede ıslâh itmekde tesâdüf olunan müşkülât husûsiyle ifrât derecedeki merkezîyet usûlünden ve ciddi bir teftiş ve nezâretin fıkhdânıyla nihâyetsiz müzâkerâtdan ve temşiyet-i mesâlihde ki fevkalâde karışık kâideden ve me'mûrların kesretinden neş'et ediyor.

İfrât Derecede Merkezîyet Usûlü

En iyü idâre olunan ve en ehemmiyetsiz mevki'leri telgraf ve demiryollar vasıtasıyla pâ-yı taht ile merbût olan devletlerde bile idârenin hadden ziyâde temerküzü usûl-i makbûl değildir. Bir memleketin kesb-i ma'mûriyyet itmesi için her eyaletin her memleketin kendi semeriyile ma'mûr olması ve kendi kendine idâre olunması lâzımeden olduğu mütehakktır. Uzakdan hükümet etmek mümkün olup fakat idâre ancak yakından olabilir kazıyyesi bir kâide-i külliye hükmüne girmiş olmağla el-yevm her yerde inkısâm-ı idâre usûlünün te'sisine çalışılıyor. Memâlik-i şâhânedâ zâten vesâit-i muhâberât müşekkel bulunduğuna ve merkezîyet usûl-i hâzırası icâbınca her vilâyet gûyâ İstanbul'dan virilen rûh-i hayâtıyla ma'mûr imiş gibi her şey pâ-yı tahtta sarf u istihlâk olunmak ve her şey oradan sudûr etmek ve memâlik-i şâhânenin en baîd cihetinden cüz'iyât-ı umûr için hükümet-i merkezîyeden istizân ve sudûr idecek evâmire intizâr eylemek gibi hâlâtın tesviye ve temşiyet-i umûru düccâr-ı akîde-i te'hir eylediğine nazaran salîfü'l-beyân inkısâm ve tevzi'-i idâre usûlünün vaz' u te'sisi [1] lüzümü bir kat daha hiss olunur. El-yevm mesâi ve ikdâmât-ı müstahsene ve tedâbir-i sâibe semeresiz kalıyor ve hiçbir şey vaktinde icrâ olunmayub terakkî adımı'l-

imkândır. Binâen-aleyh iktidâr ve idârenin kemâliyle ve sür'at-ı mümkün ile taqsim ve tevzi'ine ibtidâr olunmalıdır. Devlet-i Âliyyenin menâfi'-i umûmiyyesine müteallik olan mesâil-i mühimme müstesna olarak her husûsu münhâsrân âid olduğu me'mûrin-i mahalliyenin iktidâr ve vezâifi dahilinde bulunmalı ve her vilâyet ve her mahall kendi mes'uliyeti tahtında olmak üzere işlerini kendi kendine görüb idâre olunmalıdır. Devlet-i Âliyyenin ziyâde tedennide bulunduğundan böyle bir usûl-i idâre intizâc idemeyeceği denilemez. Bendeniz Osmanlılar kadar uyanık ve bununla beraber idâresi kolay ve kendi kendine idâre olunmağa müstaid hiçbir kavim bilemem. Maa-hazâ her şeyde bir ibtidâ' vardır. İyüce yüzmeği öğrenmek için yüzmeğe devam etmek lâzım olduğu misüllü işini güzelce görmeği öğrenmek dahi tecrübeye mütevakıftır.

Ciddî Bir Teftiş Ve Nezâretin Fıkhdâm

En küçük bir tâcirin muâmelât-ı vak'ası iyüce teftiş olunmadıkça izhâr-ı iflâs tehlikesinde bulunur. Ciddî bir teftişden mahrûm olan devlet dahi karanlıkta gezen ve nereye gittiğini veya nereye vâsıl olacağını ve nerede bulunduğunu aslâ bilmeyen bir adam gibidir. Devlet-i Âliyyede teftiş ve nezâret maddesi derece-i matlûbede olmadığından me'mûrlar sû-i isti'mâlât irtikâbına meyl iderler. Bundan ma'nen ve maddeten fenâliklar zuhûr idüb gerek hazîne-i celîle ve gerek ahâlî mutazarır olur ve me'mûrin dahi sû-i ahlâk keşb iderler. İş işden geçdikden sonra vukû' bulan ihtilâsâtın keşfi için tahkîkât icrâsı kâfi değildir. Bunların vukû'nu men' etmek lâzımdır. Her hüdmet-i umûmiyye öyle bir sûretde tertib olunmalıdır ki kendi kendine teftiş olunabilsün ve en cüz'i bir intizâmsızlık vukua gelse vukua gelen müsâmahâ veya hilenin her vakıt ü sâatde isbâtına medâr olacak bir iz ve eser bulunsun. Yalnız umûr-i mâliyye de değil belki ale'l-umûm me'mûrin-i âliyyeden sudûr iden kavânin ve nizâmât ve evâmirin icrâ ve tenfizinde dahi emr-i teftiş gayet gevşektir. Halbûki muntazam sûretde teftiş bir idâre-i hasenenin şart-ı mutlakıdır.

Nihâyetsiz Müzâkerât

Müzâkerâtın lüzûm ve fâidesi der-kârdır. Maa-mâ-fih fart-ı müzâkerât bir beliyedir. Çünkü müzâkere etmek harekâtın aksisi olup bu günkü günde ise Memâlik-i Devlet-i Âliyyede yapılacak bunca şeyler bulunduğundan ve her şey isti'câl olunarak her taraftan taziyik idildiğinden vakıt-i seferde olduğu gibi müzâkerât az ve çabuk ve harekât ise çok ve dâimi olmalıdır. Hayfa' ki devâir-i hükümetde lâ-yenqati' müzâkerâtdan başka bir şey görülüyor. Hemân her gün ve hatta çok kere günde iki def'a Meclis-i Hass-ı Vükelâ sûret-i ma'nâda ve fevk-al-âde de olarak gerek Bâb-ı Âlide ve gerek Sarây-ı Hümayûnda ictimâ' idiyor. Bu sûretle vükelâ dâimâ meclisde buldukları cihetle devâirin işleriyle iştigâl itmeğe vakıt bulamazlar ve devâirinden geçüb az bir müddet bulunurlar ise de zâten zihnen ve bedenlen bitâb olduklarından hiçbir iş görmeğe muktedir olamıyorlar. Şu hale bir de maiyyet me'mûrları amirlerinin meclis-i vükelâda bulduklarını bildikleri cihetle iş görmemek veyahüd kalemlerine aslâ gitmemek gibi hâlât-ı inzimâm idince kelimenin ma'nâ-yı sahihinde olarak idârenin mefkud ve nezâretlerin bir kuvve-i icrâiyyeden ziyâde hey'et-i müşâvereden ibâret idüğü istidlâl olunur. Bir meclis-i vükelâda tezekkür olunan mesâil hakkında ittîfâk-ı ârâ' hâsıl olmadığı halde artık ikinci veya üçüncü meclisde ittîfâk husûlünü beklememelidir. Daha on ve belki yüz meclis olsa dâimâ i'tirâz olunacak bir şey bulunur. Halbûki her şeyde bir hadd vardır. İngiltere fa'âl ve vakıtın kıymet-i sahihasını

hakkiyla taqdîr ider bir memleket olduğundan bir vakit "jüre" ta'bir olunan hey'et-i hükkâm beyninde ittifâk-ı ârâ' hâsıl olamayub i'tâ-yi hükm-i âli gayru'n-nihâye sürüncemede bırakıldığı görülünce bir kanûn-nâme yapılarak hükkâm-ı mûmâ-ileyhümün müzâkerâta [2] mahsûs odadan dışarı çıkmaları ve i'tâ-yi hükmünden evvel bir şey ekf ü tenâvül itmeleri taht-ı memnûiyete alınmışdır. Binâen-aleyh meclis-i vükelânın tedkîkine vaz' olunacak mesâilin nev' ü mâhiyetinin bir nizâm-nâme-i mahsûs ile ta'yin ve tasrihiyle mesâil-i mezkûrenin her hafta pazar günleri akd olunacak meclis-i vükelânın bir ictimâ'nda fasl ü rü'yet olunması ve kûsûr günlerin her nezâretin umûr ü mesâlih-i mahsûsasına tahsis olunması lâzmedendir. Çünkü meclis-i vükelânın kesret-i ictima'ı hidemât-ı devletce müceb olduğu izâa-i vaqt ile intizâmsızlıktan mâ-adâ mesuliyet-i vükelâyâ dahi irâs-ı halel idiyor.

Bâb-ı Âlîde akd olunan vükelâ meclislerinde emr-i mesuliyet on onbeş zât miyânına takdim olunmağa tahaffüf itdiği gibi taht-ı riyâset-i hazret-i pâdişâhide mün'akid-i meclislerde dahi büsbütün mahv ü izâle oluyor. Şu hâl pek büyük bir fenâlıktır çünkü vükelânın mesuliyet-i ciddîye ve tâmmesi bir idâre-i hasene için zaman-ı mücerred hükmündedir. Vükelâ meclislerinin taht-ı riyâset-i hazret-i pâdişâhide akdi ender olması ve yalnız tehdid-nümâ-yı zuhûr olan bir buhrânın vuku' ancak hükmüdüârın tavassût-ı zâtîyesine mütevakıf bulunacağı ahvâl-i fevkalâde de vuku'bulması muvâfık-ı maslâhatdır. Zirâ pâdişâhin meclis-i vükelâda sık sık bulunmaları şânına irâs-ı nakîseneye medâr olur ve bununla beraber vükelânın müzâkerâtına hâil olub kendülerinden me'mûl ve muntazır olan semerâtın husûlü için muhtâc oldukları tamâmiye-i serbestilerini gaib itdiriyor. Vükelânın küll-i yevm uğraşdıkları bi'l-cümle müşkülâtın tedkîkinde ve ol-babda vuku'bulan müzâkerâtında hükmüdüârın hazır bulunması zihnini it'âb ider ve kalbini muztârib idüb hülmîyet-i tab'ını mübeddel-i şiddet eyler. Hükmüdüâr her bir şey ile iştigâl idemez. Tasavvurât-ı âliyyesi hâl ü mevki'in hey'et-i umûmiyyesine dâir olmalıdır. Hükmüdüârın dâimâ ferah-bâl ve güşâyîş-i zihin ile imrâr-ı evkât eylemesi iyüdür. İkinci derecedeki her dürlü meşgâleden vareste oldukça teemmül ve mütâlâa birle niyyât ve efkârını der-miyân ve vükelânın ittihâz itmeleri lâzım gelen nuqat-ı esâsiyyeyi sadece ta'yin ve irâe buyurarak tafsilât-ı müteferriâsının birlikde tedkîkine tenezzül buyurmamalıdır. Zirâ o hâlde nuqat-ı esâsiyyeyi gaib iderek uzun uzadı teferruâtla uğraşmak mecburiyetinde bulunmuş olur. Tarihde mütâlâa olunduğu üzere devletlerinin her umûr ü husûsâtına karşılamak ve her şeyi kendülüklerinden icrâ itmek isteyen hükmüdüârlar hem kendüleri meşakkatli bir ömür geçirmişler ve hem de memleketlerinin felâketine bâis olmuşlardır. Bil'akîs en büyük hükmüdüârlar dâimâ fırkaların münâkaşâtı ve mesâlih-i umûmiyyenin idâresince zuhûr iden karışıklıklar fevkünde bulunarak kendi efkârlarını gereği gibi anlamağa ve icrâ itmeğe muktedir iyü vükelâ intihâb ile kendülerine emniyyet-i tâmme itmişler ve iktidâr ve şân-ı hükmüdüârîlerinin bütün nüfûzuyla iltizâm eylemişlerdir.

Üçüncü Napolyon müteahhirin-i hükmüdüârânın ser-efrâzı iken her şeyinin kendi mârifetiyle icrâ olunmasına ve vükelânını ihtiyârî mefkud-ı adı kâtib makâmında kullanmağa inhimâk itmekle Fransa'nın tenezzülüne ve arazisinin tenkîsine bâis olmuşdur. Halbûki Kral Viكتور Emanuel⁴⁷ ve İmparator Giyom Kador⁴⁸ ve Prens Bismark ile İtalya kraliyetini ve Almanya imparatorluğunu te'sis eylemişlerdir.

⁴⁷ İtalya'nın siyasi birliğini sağlayan Piyomente Kralı. II. Victor-Emmanuel adıyla İtalya Kralı oldu. Daha fazla bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. 285-297.

Bir hey'et-i vükelânın hükümdâr ile memleketin me'mûlüne muvaffak iş görebilmesi için sahib-i iktidâr olması lâzım olub o dâhi vükelânın ser-kârda bulunduğca hiçbir şahs-ı âher tarafından iştirâk olunmamağ üzere hükümdârın emniyyet-i kâmile sine mazhâr olmalarıyla hâsıl olur. Bahtiyâr ol hükümdârdır ki muqarribinin mesâlih-i umûmiyyeden bahs itmelerine müsâade itmez. Zirâ o adamlarda hulûs-i niyyet olsa bile hasbe'l-beşeriye vükelâdan biri hakkında bir sû-i effkâr ve yahûd diğeri bir zâtın vükelâliğa nasbı arzusu bulunabileceğinden bunların politika işlerine karışmalarına müsâade olunur ise bir takım entrikâlar ve rekâbetler ve sarây ile hey'et-i vükelâ beyinde gizli bir zıddiyyet zuhûr eyler ol-vakit hükümdâr kaçığı tarafa i'timâd ideceğini bilemeyeceğinden emniyyetsiz ve muztârib ve bir karar vüremez olur ve bununla beraber hükümetin icrâatı halel-pezir olur. Müdâhaneler hükümdârların beltiyyesi olub en iyü hükümdârların mahvına sebep olan bunlardır. Bir hükümdârın en ziyâde sakınması lâzım olan iki sınıf adam vardır. Biri ifrât derecede tabasbus iden ve daimâ hükümdâra hoşuna giden şeylerden başka bir şeyi söylemeyen ve her şeyin yolunda olduğunu inandırmağa çalışan gürûhdan ibâretidir. Bu sınıf adamlar metbûlaryyla devleti için aslâ kayd itmeyüb ve yalnız menâfiini gözedüb mansıblarda beğ ve her nasıl olur ise olsun istihsâl-i servetden başka bir şeye bakmazlar. Diğeri sınıf adamlar ise daha ziyâde tehlikelüdür. Bunlar kendülerine vücûd virübe kendülerini hükümdâra elzem göstermek ve tazarrur iderek nezdüne kesb-i nüfûz eylemek maksadıyla hükümdâra bir volkan üzerinde oturduğunu ve muhâtarât ile muhât olduğunu ve her yerde ittifâk-ı hafiler mevcûd idüğünü ve ancak kendülerinin muhâfazasıyla ber-hayât olduğunu inandırmağa çalışırlar. [3]

Bidâyet-i cülûsunda tanımak şerefine nâil olduğum bir hükümdâr bu sûretle aldatılır idi. Kendüsüne ury-ı tehlikede olduğu lâ-yenkatî' söylenür idi. Hükümdâr-ı müşârün-ileyh daimâ vehim ü telâş ile imrâr-ı vakt eyler idi. Nihâyet bu tehdidâtın usanarak bir gün Zabtiye Nâzırını nezdine celb ile "Bundan böyle bana ittifâk-ı hafi ve sû-i kâsdlardan bahs itmekliğı yasağ iderim. Artık nezâretinizin ve asâkir-i muhâfazalarımızın bana lüzûmu yokdur. Ben inâyet-i Bâri ile ve ahalinin ihtiyârıyla tahita cülûs itdiğimden benim muhâfızların Cenâb-ı Hak ile ahalimdir." dedi. O günden berü yanında asâkir-i muhafaza bulunmadığı hâlde fayton ve at ile ve mâsiyen şehrin bütün mahâllelerini dolaşub gezerek dünyada en ziyâde avâm-pesend bir hükümdâr olmuş ve el-yevm cümleinin muhabbet ve hürmet-i fevkalâdesine mazhâriyetle hâiz-i nisâb-ı bahtiyâri bulunmuşdur.

Tesviye-i Mesâlihde İfrât Derecede Karışmak Usûl ü Muâmelât

El-yevm câri olan usûl ü muâmelât-ı devâir aklâmında işlerin mihr-i gayr-ı matlûbdâ cereyan itmesine sebep olur. Bir hüsn-i idârenin şerâit-i esâsiyyesinden bulunan takvim-i vezâif ve her bir me'mûrun daire-i vezâifinde mes'uliyet-i tammesi esâsları el-yevm idare-i Osmaniyye de mefkûd olduğundan birkaç saat zarfında rü'yeti kâbil olan bir mes'elenin hall ü tesviyesi haftalar ve aylarca sürer. En cüz'isi bir iş için bir kalem mümeyyizinden başvekilâ varıncaya kadar derecât-ı muhtelifi me'mûrları dolaşmak lâzımdır. En ehemmiyetsiz bir işe müteallik bir varaka bir dâirenin kalem mümeyyizinden zabtına ve andan bir müdire ve andan müsteşâra ve müsteşârdan nâzıra ve nâzırdan dâhi

⁴⁸ Prens Bismarck'ın siyasi dehasıyla Almanya'nın siyasi birliğinin kurulmasıyla imparator olarak iktidara geçen I. Wilhelm. (İngilizcede William Frederick Louis, Almancada Wilhelm Friedrich Ludwig)

başvekiyle gönderilir. Me'mûrlar o varakanın daha büyük bir me'mûra geçeceğine istinâden mütâlâa itmek külfetini ihtiyâr itmez ve her kâğud nihâyet nâzıra i'tâ' olunduğundan nâzır dâhi evrakı tedkîk değil belki kırrâat itmeğe bile vakti müsâid olmamağla o dâhi kendüsüne virilen evrakın cümlesini ekseriyyâ bakmaksızın imzâ' eyler.

İşbu esâslî noksâniyyetin ikmâlî için derecât-ı muhtelif me'mûrlarının kangı işleri kendi mes'uliyeti tahtında olarak kat'ıyyen rü'yet ü tesviyeye sâlih ve muktedir olacaklarını ve tehniye ile amirine i'tâ' eylemesi lâzım gelen işler kangıları olduğunu bilmeleri lâzımdır. Bu sûretle bir nâzıra virilecek evrak pek az kalacağından nâzır dâhi içlerinden meclis-i vükelânın re'yine havâlesi iktizâ' idenlerden mâ-adâ kendi re'y ü kararına menût olanları mütâlâa idebilir. Bir irâde-i seniyyenin istihsâli için başvekiğin vasıtasıyla arza gönderilmesi usûl-i beyhûde ve muzırr bir kaidedir. Başvekiğ meclis-i vükelânın riyâseti ve rüfêkasından her birinin nezâretine müteferri' husûsâtdan kangularının meclis-i vükelâyâ havâlesi lâzım ise buralarının hey'etce tedkîk ve takarrürü ile iktizâ' ve bir de her devlet de olduğu gibi bir nezâret-i umûrunu derûhde eylemesi muvâfık-ı maslahatdır. Bu sûretle hem mes'uliyeti daha müessir olmuş ve hemde paraca bir tasarrûf husûle gelmiş olur.

Vükelâdan her biri meclis-i vükelâdan geçmiş olan işler dâhi dahil olduğu hâlde kendi nezâretine müteallik bil-cümle husûsâtin bir karar-nâme veya istizân müsveddesiyle esbâb-ı mücibesini mutazammın bir lâyihayı eyyâm ve saat-i muâyene de bi'z-zât hâk-pây-i şâhâneye arz itmelidir. Bu iş için zât-ı hâzret-i pâdişâhi vükelâdan her birine haftada ikişer gün birer saat ta'yin buyurmaları tedâbir-i hâsenedendir. Bil-cümle devâirin vazife ve hidmeti kaffe-i mesâlih-i câriyenin tarih-i kaydından yirmi dört saat ve meclis-i vükelânın tedkîkine ve irâde-i seniyyeye muhtâc olanların dâhi tarih-i kaydından sekiz gün zârfında tesviye olunabilecek sûretde tanzim olunmalıdır. İşte el-yevm Devlet-i Âliyyenin bulunduğu hall ve mevki'-i müşkülün kaffe-i muktezatına muvâfık bir idâre-i hâsenenin istihsâli umûr ü mesâlihîn taht-ı inzibâta alınması ve sadeleşdirilmesi husûsuna menûtdur. Yalnız icrâât kâfi değildir. İcrâât yolunda ve vakt-i münâsebetde icrâ' olunmalıdır.

Me'mûrinin Kesret-i Fevkalâdesi

Me'mûrinin kesreti vardır. Ve hem de bunların ekserisi hiçbir iş görmüyor veya daha doğrusu fenâlık idiyorlar ve hidmeti men' [4] eylıyorlar. El-yevm on kişinin bulunduğu bir hidmet dirâyetli ve dolgun maaşlı yalnız iki me'mûr ile daha muntazam sûretde icrâ' olunabilir. Me'mûrların mikdârı haylıden haylı tenzil ve vezâif-i tasrih ve ta'yin olunur ve şedid bir teftiş tahtına alınur ise hem hidmet-i umûmiyye ve hem de hazine-i celile müstefid olur. Bu sûret bundan başka Müslümanların ahvâl-i ictimâiyyesince dâhi hayırlu olur çünkü oldukça terbiye görmüş ve biraz şey tahsil itmiş Müslümanların cümlesi tedârik-i maişet ve istihsâl-i servet için gözlerini hazine-i devlete dikerek devlet hidmetine girdiklerinden me'mûrinin mikdârı tenzil olunacak olur ise içlerinden ekserisi fûnûn ve hiref ve sanâyi' ve ticârete sülûkâ mecbûr olacaktır. İşte ahâlî-i Müslimenin kesb-i terâkki ve servet-i milliyeyi tezyid idebilmeleri ve vadi-i medeniyetde ecnebilere yetişerek onlardan kâmilen kurtulmaları için bundan başka çâre yoktur. Bundan başka me'mûrin daha az kalur ve müterakkî maâş ile tavzif olunurlar ise vezâif-i me'mûrelerini hüsn-i ifâ için evsâf-ı matlubeyi hâiz-i muktedir me'mûrlar bulmak daha kolay olur.

Vükelânın Teftişleri

İdâre-i umûmiyye şuaabât-ı muhtelifesine müteferri' hizmetin kemâl-i intizâm ile cereyan itdiği ve vükelânın senenin kısm-ı küllisini parlamento ictimâlarıyla meşgûl buldukları memleketlerde bile vükelâ eyâlet ve sancakları devr itmek lüzûmunu his iderler ve bunu icrâyâ muvaffak oluyolar. Vükelây-ı Devlet-i Âliyyenin eyâlât-ı şâhânenin teftiş-i ahvâli zımında hiç olmaz ise senede iki def'a devre çıkmaları elzem ve lâ-büddür. Bu teftişlerin semeresi görülmek için teftiş olunacak olanların ma'lûmâtı olmayarak şamatasızca icrâ olunmalıdır ve meselâ vükelâdan birinin Selanik'e azimeti musammem olunca güyâ İzmir'e gideceğini neşr itmelidir. Teftiş ideceği mahâlle vâsıl olduğu gibi hükümet konağına gitmeyüb valinin kendüsünden evvel gitmesine veya beraber bulunmasına müsaade olunmaksızın doğru merkez mal sandığını ve vilâyet aklâmını ve dâire-i belediye ile mahâkim ve mekâtibi ve kışlâ ve hastahâne ve habishâneleri ziyârete gitmelidir. Ba'dehû hükümet konağına giderek ilk teftişinde müşâhede ve muâyene ve tahkik eylediği şeyleri isticvâb için valiyeye muntazır olmalıdır.

Vükelânın Hey'et-i Süferâ İle Olan Münâsebâtı

Bu günkü gün düvel-i ecnebiyye süferâsı vükelây-ı Devlet-i Âliyyeyi ancak resmi bir sûretle ve hemân daimâ kendülerine bir iddiâ' ve protesto beyân eylemek için görebilir. Şu hâle nazârân süferâ adetâ vükelâda hasm görmeğe alışmışlar ve ekşeriyâ hey'et-i vükelânın efkâr-ı muhâlefet-karânesine karşı ittihâzı lâzım gelen tedâbiri li-eclî't-tezekkür beynlerinde aklâ-i meclis-i meşveret itmeğe bulunmuşlardır. Şu hâle devamı Devlet-i Âliyyenin mevki'-i müşkülde bulunmasını intâc ideceği derkârdır. Vükelâ süferâ ile münâsebât-ı husûsiyyede bulunmağa çalışırlar ise buna belki bir nihâyet virmeğe muvaffak olurlar. Başvekil ile Hariciye Nâzır haftada birer kere münâvebeten süferâyı hânelerinde çay içmeğe da'vet itmelidirler. Çünkü bu misüllü husûsi ictimâlarda tesviye-i umûr ve mesâlih tertib ve tehniye idilür ve çok defa mükâlemât-ı resmîye ile tesviyesi kâbil olmayan müşkülât bunlarda tesviye olunur. Bir de vükelâ her ne vakit kavânin-i mevcûdeye islahât ve ta'dilât tehniye iderler ise bunları kable'l-neşr süferâdan ba'zularına açmaları ve güyâ anlar ile ol-babda meşveret ider gibi bir tavır göstermeleri iyü olur. Bu yolda muâmele süferâyı ol-mertebe memnûn itmiş olacaktır ki bunlar evvel emirde re'ylere istifsâr olunmamağla aleyhinde bulunmuş olacağını tedâbir-i islahiyyeyi ol hâlde germi-tam ile tervec ve iltizâm eylemiş olurlar. [5]

İmtiyâz İstidâ'ları

Vükelâ imtiyâz taleb ve istidâ'sında bulunan ecnebilere büsbütün kırmış olmamağla beraber bunlardan kurtulmak için istidâ' eyledikleri imtiyâzların istihsâl olunacağını inandırarak seneler böylece geçiyor. Hâlbuki bu yolda muâmele büsbütün aksi te'sirâtı hâsıl ediyor. Zirâ imtiyâzât-ı istidâ' idenlere istidâ' olunan imtiyâzın i'tâ' olunamayacağını ibtidâ' kendülerine söylemiş olsalar o kadar dâlgir olmayub hâlbuki kendüleri beyhûde izâa-i vakt ü nakd eyledikden sonra bil'âhire icrâ' olunamayacak va'dler ile aldandıklarını görünce daha ziyâde muğberr oluyolar. Bunların adem-i hoşnûdileri ise haklı olduğundan Avrupa'ya aks iderek büyük sermayedârânın ve ciddi müteahhidlerin artık hükümet-i seniyye ile bir şey yapılamaz diyerek Devlet-i Âliyyeden tebâüd itmelerine medâr olur. Bundan hâsıl olan fenâlik tasavvurun fevkindedir çünkü Memâlik-i Şâhânede

sermâyedârân ve fînûn ve sanâyi' ashâbı mefkûd olduğundan Devlet-i Âliyyenin arazisindeki menâbi'-i servetini kıymetlendirmek ve turuk u maâbir ile mahrecler hâsıl ve ahâlisine iş tedârik eylemek için ecnebi sermâyedârân ve müteahhid ve müteşebbislerinin muâvenetine muhtâcdır. Devlet-i Âliyyenin vesâit-i hâzırası ıslahât-ı cüz'iyeye bile teşebbüs idebilmesine müsâid olmadıkdan başka masârif-i mütefenninesine bile kâfi değıldir. Memleketde fakı u zarûret kesb-i umûmiyyet idüb günden güne artmaktadır. Bûdcede her sene açık zuhûr idüb şu hâlin devamı ise mutlâka bir felâketi intâc eyleyecektir.

Hükümet-i seniyye bil'akıs sermâyedârânı kendine celb itmek için kâffe-i vesâiti isti'mâl ve sermâyedârân ile olan müzâkerâtında sür'at-i fevkalâde ile hareket itmelidir. Maliye ve Nâfia Nâzırları kendülerine ol-babda virilen istidâ'nâmelerin münderecâtını hemân mütalâa ve tedkik ve istidâ'-yı vâkı' ciddi bir şey değılse esbâb-ı mücibesini bi'l-beyân yirmi dört saat içinde red itmelidirler bil'akıs istidâ'-yı vâkı' ciddi bir şey ise derhâl müzâkerâta ibtidâr itmelidirler ve iş kararlaşdırılmadıka ol müzâkerât bir gün bile ta'vik olunmamalıdır. Devlet-i Âliyyenin sermâyedârân-ı ecnebiyyeyi celb itmesi politikaca dâhi fevâidden hâli olamaz. Çünkü kimseye hafı olmadığı vechile sermâyedârânın Avrupa mecâlisinde nüfuzu olduğundan sermâyeleri Memâlik-i Şâhânede teşebbüsât-ı cesimede bağılu olduka bunlar Devlet-i Âliyyeye muâvenet-i kavıyyede bulunabilirler.

Virgülerin Sûret-i Tahsilî

Memâlik-i Şâhânede tahsil-i virgü gayet sakim bir sûrette icrâ' olunur. Bir muhâsebe-i muntazama ile ciddi bir teftişin fikdânı virgülerin tahsilinde tekâsül-i dahiliyyeyi teshil idiyor ve bu sûretle virgü ile mükellef olanlar çok def'a ifâ itmeleri lâzım gelen paranın iki üç mislini virmekte oldukları hâlde ihtimâl ki hazine-i celile ahzı lâzım gelen mikdârın nısfını istifâ' idemiyor. Memâlik-i Şâhânede virgü ile mükellef olanlar içinde tahsildârlar tarafından ellerine virilen makbuz senedâtını okuyacak pek az adam bulunduğuna nazarân mükellefinin virgülerini te'diye eylediklerinde kendülerine bir koçanlı defterden kesilmiş ve ibâresi hem Türkçe ve hem de ahâli-i gayr-i müslimenin ekseriyetle mütekekkim oldukları lisân ile muharrer bir makbuz senedi virilmelidir. O hâlde hile daha güç olur. Tahsildârlara tâziyâne-i şevk u gayret olmak üzere bunlar şehriyye maâş ile tavzif olunmayub kendülerine tahsil idecekleri meblâğ üzerine yüzde muâyyen bir mikdâr tahsis ve tevkiif idilmesi sûretinin ittihâzı lâzımdır. Bir de virgülerin tahsilî devletin mal me'mûrları ma'rifetiyle fena bir sûrette icrâ' olunduğuna mebni virgü tahsilinin kurâya ihâlesi müreccahı olub şöyle ki her karyede taraf-ı hükümetden bir me'mûr ma'rifetiyle ve karye meclisinin inzimam-ı muâvenetiyle virgü ile mükellef [6] olanların mikdâr-ı nüfusunu ve nev'-i virgüyü mübeyyen birer defter yapılarak o karye ahâlisinin üç aylık virgülerinin meblâğ olduğu meblâğ ta'yin idilür ve meblâğ-ı mezkûr karye ma'rifetiyle bi't-tahsil ve masârif-i tahsiliyyesi bâde't-tenzil her üç ayda bir hükümete teslim olunur.

Ba'zı Mahsûsât ve Maâşâtın Tenkîh ve İlga'sı

Bütün vaktini hidmet-i devletde sarf iden me'mûrin-i mülkiyye ve askeriyeye maâşâtının muntazaman tesviyesini derece-i istihâleye götüreren müzâyaka-i azime-i hâzıraya mebni el-yevm hey'et-i a'yânda bi'l-fi'l hidmeti olmayan ve a'yân-ı kirâm maâşâtının lâğvı ve bir de ba'zı ricâlin almakda oldukları maâşâtın tenkîhi ve içlerinden

idâre olunacak kadar servet ashâbı bulunanlar maâşlarının dâhi kâmilen lâğvı tarafına gitmek vezâif-i mübreme iktizâsındandır. İttihâzı lâzım gelen tedâbir-i hâseneden biri de büyük me'mûrların aldıkları ta'yinâtın tenkîhi ile anın dâhi nakden kendülerine i'tâsı maddesidir. Çünkü hazine-i celile hem mübâyâatda ve hem de tevzi' ve teslimde mutazarır oluyor.

Emniyyet-i Umûmiyye

Bir devletin te'sisât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyesinin derece-i isâbeti o devlet ahâlisinin can ve mallarınca nâil oldukları derece-i emniyyet ile istidlâl olunur. Memâlik-i Şâhâne şehir ü kasabâtında emniyyet-i umûmiyyenin fıkhdâmı gibi Devlet-i Âliyyenin şân ve i'tibârına irâs-ı halel ider hiçbir şey yoktur. Vâkıâ şu hâl-i zarûrenin dâhi dâhil-i küllisi var ise de en ziyâde cünha ve cinâyetlerin kesretine sebebiyyet viren polisün sû-i tertib ve idâresi ve her tarafdan tard olunur Memâlik-i Şâhâneye müstevli olan ecnebi serserilerinin kesretidir. Henüz tamamıyla gice olmazdan yirmişer otuzar neferden mürekkekb bölük bölük kollar beyhûde Beğ oğlu büyük caddesinde dolaşıyorlar. Halbükî tenha mahalleler kâmilen gözedilmelidir. Gezen kollar yalnız üç kişiden ibâret olmalı ve bunlar şehrin kâffe-i mahallâtını dolaşmalıdır. Bir de gayet nâkıs bir sûretde icrâ' olunan şu kollar hizmetine daimâ teftiş ve nezâret itmek üzere ba'zı zabitanın süvâri olarak gezmeleri lazımdır. Ahşamın saat-i onunda şehrin merkez yerlerinde nokta bekleyen neferlerin tüfenkleri duvara dayanarak kulübelerinde uyduklarını çok def'a kendim gördüm. Maa-hazâ asâkir-i nizâmiyye ma'rifetiyle polis hizmeti görülemiyor. Bir muntazam polis he'yetine mâlik olmak için gece ve gündüz umûr-ı inzibâta me'mûr zabita çavuşlarından veya gardiyanlardan muntazam bir hey'et teşkil itmeli ve bunlar taht-ı inzibâta alınmış ve bir kılıç ve bir revolver ile teslih edilmiş ve bir de ledé'l-hâce birbirlerine haber vermek üzere birer düdüklere bulunmuş olmalıdır.

Gece gardiyanlarının mikdârı gündüz gardiyanlarından ziyâde bulunmalıdır ve bunlar dâima seyr u hareket itmelidirler. Bunlardan her birinin fesi üzerinde numerosu olmalı ve bir mesâfe-i muâyenenin muhâfazasına me'mûr olub oralarda dolaşmalıdır. Her iki ve üç efvak soğak için birer gardiyan ve büyük caddelerin dâhi cesâmetine göre lüzûmu mikdâr gardiyan bulunmalıdır ve bu gardiyanların zabitleri gece gündüz süvâri gezerek maiyetlerindeki neferâtın hizmetlerine nezâret itmelidir. Gardiyanlar hey'etinin mütevakıf olacağı masârifden bir kısmının el-yevm zabtiyeler için idilen masârif ve geceleri kalın sopalarıyla sâriklere firâra meydan virecek sûretde patırdı itmekden başka hiçbir işe yaramayan mahalle bekçilerine hâne sahipleri tarafından virilen para ile tesviyesi mümkündür. Bununla beraber hâne sahiplerinin hânelerinde [7] iskân ittikleri adamların vusûlünden yirmi dört saat zarfında isimlerini polise bildirmeğe cidden mecbûr olmaları lâzımdır. Serseri gürûhundan bulunan vesâit-i taayyüşünü isbâta muhtedir olamayan ecnebilere gelince emniyyet-i umûmiyyenin fıkhdâmından dolayı süferây-ı ecnebiyye tarafından mazhar-ı ta'riz olan hükümet-i seniyye süferây-ı mümâ-ileyhüm kendi devletlerinin serseri makûlesinden olan eşhâsı memleketlerinden tard ve teb'id ittikleri misüllü Devlet-i Âliyyenin dâhi şu hakkını tûl-i müddet red ve inkâr idemeyeceklerini yoluyla tefhim itmelidir. Hatta ba'zı devletlerde ashâb-ı haysiyet ve servetden ba'zı adamlar bile mümzâ sosyalist effkârında buldukları zann olunduğu için tard ve teb'id olunurlar.

Taşralarda polis ve ta'kib-i eşkiyâ için hükümet-i seniyye vilâyât-ı muhtelifde de jandarma fırkaları teşkiline teşebbüs itmiştir. Teşkil olunacak jandarma masârif-i külliyeyi

mücib olacağı gibi kendüsünden me'mûl ve muntazar olan hidemâti i'fâ ideceği dâhi şübhelüdür. İtalya'da dahi masârif-i külliye ile idâre olunmakta olan jandarma eşkıyâ ile başa çıkamıyor. Eşkıyanın sûret-i müessirede ta'kîbi için jandarmalardan daha hafif ve seriü'l-hareke ve emin ve adetâ kendi menâfi' iktizâsınca eşkıyanın ta'kîb ve ahz u giriftine alâkadâr ve eşkıyâyı ta'kîb idecekleri bütün yol ve geçidlere ve bir dereceye kadar eşkıyanın adât ve etvârıyla ehîbbâ ve taallukatına ve barındıkları mahallere vâkıf adamlar lâzımdır.

Romanya'da "kalaras" demekle ma'rûf olan ve devletce masârfi hemân hiç hükmünde bulunan bir süvâri milis askeri vasıtâsıyla eşkıyanın kâmilen mahv u istisâli müyesser olmuştur. Bu milis askeri süvâri asâkir-i nizâmîyye efrâdından mürekkebdir. Romanya'nın böyle on iki alâyi vardır. Bunlar esnân-ı dâhil olurlar ve sûret-i hidmetleriyle emr-i idâreleri vech-i âti üzere cereyan ediyor. Şöyle ki her sene asker alınan nüfusun kur'ası keşidesine mübâseret olunmazdan evvel dâhil-i kur'a bulunan gençlerden kimler mezkûr "kalaras" fırkâsına dâhil olmak istiyorlar deyü suâl olunur ve eğer bu fırkâyı tercih edenlerin adedi matlûb mîqdârı tecavüz ider ise fırkâ-i mezkûreye mensûb olmaları lâzım gelenler miyânında kur'a çekiliyor eğer bil'akîs bu fırkâyı tercih ve intihâb edenlerin adedi matlûb olan mîqdârda değilse kur'ası keşide olunan efrâd miyânında bi'l-intihâb matlûb olan mîqdâr ikmâl idiliyor.

Bu "kalaras" hey'eti asâkiri kendi masârfini görmeğe ve bâr-gir tedâriğine mecbûr ve müddet-i hidmetinin iki sülüsünde hânelerinde ikâmet etmek imtiyâzını hâiz olduklarından işbu fırkâyı mensûb olanlar nevâhinin en ziyâde vakt u hâli olan familya gençlerinden mürekkebdir. Bunlar muhârebe vuku' ve büyük ta'limler icrâsı müstesna olmak üzere kendi nahiyelerinden gayri mahalde i'fâ-yı hidmete mecbûr değildirler ve üç haftada yalnız bir hafta hidmetde bulunub kûsûr iki hafta hânelerinde ikâmet iderler. Yalnız hidmetde buldukları günler için gerek kendi ve gerek hayvanlarının masârfi devlete aiddir. Hidmetde buldukları günlerden dolâyi matlûbları olan meblâğdan üniformalarının parası dâhi tevkiş olunur. Her pazar günleri bi'l-münâvebe nahiyelerinin kâim-makam ve mutasarrıflık merkezlerine gidüb orada bulunan kumandanları kendülerine askeri ta'limleri icrâ' itdirirler. Ashâb-ı cinâyeti ta'kîb etmek ve tahte'l-hıfz götürmek ve muhâfaza eylemek gibi işler için me'mûrin-i mülkiyyenin maiyyetine virirler. Bu "kalaras" fırkâsı efrâdi hem piyâde ve hem de süvâri manevrâları icrâ' ediyorlar. Silahları bir kılıç bir şiş-hânedan ibâret olup hidmetde bulunmadıkları vakit [8] silahlarını hânelerinde saklarlar. Maa-mâ-fih silahları mutasarrıflık ve kâim-makamlıkda hıfz olunub yalnız i'fâ-yı hidmet itdikleri vakit kendülerine teslim olunabilir. Fırkâ-i mezkûre efrâdi polis hidmetinden başka devlet için dâhi pek az masraflı muntazam bir asker demektir. Binâen-aleyh Memâlik-i Şâhânedede dâhi bu yolda bir fırka tesis olunur ise devletce pek büyük bir hidmet idilmiş olur.

Bedel-i Askeri

Tebaa-i şâhâne-i gayr-i müslimenin hidmet-i askeriyyeden muâfiyyet için virdükleri bedel-i askerinin mecbûri olmaması ve isteyenlerin himet-i askeriyeye dâhil olmaları tedbiri ittihâz olunur ise politikaca pek iyü olur. Ahâli-i gayr-i müslimeden pek çok adamlar silâ-i askeriyeye duhûle tâlib olacakları zann olunur. Eğer taburlarda Müslim ve gayr-i Müslim birlikde bulunması dâi-i mahâzir ise zabitanın nısfı Müslim ve nısfı Hristiyan olmak üzere sırf Hristiyan mürekkebd birkaç tabur teşkil olunabilir.

Cemâat-i Rûhâniye-i Gayr-i Müslîme İmtiyâzâtı

Devlet-i Âliyyenin nizâmât-ı hâzırası serbesti-i icrâ'-yı ayini mutazammın ve kangı din ve mezhebde bulunur ise bulunsun bi'l-cümle tebaa-i Osmanıyyenin muvâcehe-i kânûnda müsâvâtını musaddak bulunduğundan artık cemâat-i rûhâniye-i gayr-i müslîmenin Memâlik-i Şâhânedede nâil oldukları imtiyâzât-ı azimenin vücûduna lüzûm kalmadı. Cemâat-ı rûhâniye-i mezkûre hükümet içinde icrâ'-yı hükümet kâbilinden olarak hak-ı kazâ-yı rûhâniyeden mâ-adâ hukûka müteallik işleri rü'yet ve hatta papasların elinde devletin izmihlâli esbâbının tehîye ve istihzârına sarf olunan bir takım rüsûm dâhi ahz u istifâ itmekdedirler. Hükümet-i seniyyenin devletce tehlikeyi mücib olan şu hâli cidden nazâr-ı i'tinâyâ alması ve cemâat-i rûhâniyeyi bir an evvel hukûk-ı umûmiyye dâiresine ircâa çalışması lâzımdır.

Islahât Teşebbüsâtı

Vilâyât-ı şâhânenin cümlesinde ân-vâhid de ıslahât-ı mükemmele icrâ'sı için iktizâ iden akçe ve me'mûrin Devlet-i Âliyyede mefkûd olduğundan böyle bir şeye teşebbüs etmek hem kuvâ-yı devleti beyhûde dağıtmak ve hem de kendüsünden intizâr olunan ıslahâtı icrâ'da niyet-i ciddîyyesi bulunmadığını Berlin Muâhedesine vaz'-ı imzâ' iden devletlere anlatmak demek olur. Devlet-i Âliyyenin mesâi ve ikdâmâtından icrâ'-yı ıslahât azim ve iktidârında bulunduğuna bütün âlemi iknâ' idecek netâyic-i fi'liyye ve müessire iktitâf olunabilmek için tanzim olunan nizâmât-ı cedide ile küll-i yevm Memâlik-i Şâhâneye idhâl olunan tedâbir-i ıslahıyyeden bi'l-cümle vilâyât-ı şâhâneyi şimdiden müstefid ve mütena'im itdirmekle beraber bi'l-cümle vesâit-i harekâtını yalnız bir nokta üzerine cem' ve her sene bir vilâyetin ıslahâtına hasr-ı ihtimâm eylemesi lâzımdır.

İstikrâz

İşbu lâyhada münderic mütâlaâtın cümlesine fâik bir şey vardır ki ansız hiçbir şey yapılamaz ve bil'âhire perişanlığı mücib olur. O da para maddesidir. Devlet-i Âliyye hem tahvilât-ı Osmanıye hâmillerinin ağızlarını kapatabilmek ve hem de [9] i'tibârına irâs-ı hâlel ile hiçbir şey yapamamak hâline götüren dehşetli buhrân-ı dâhilinin önünü almak için derhâl bir meblâğ-ı külli tedârik ve istihsâline sâlih bir istikrâz çaresine bakılması elzemdir. Buhrânın vehâmet-i akıbetini men' etmek için istikrâz hemân ve her ne sûretle olur ise olsun akd olunmalıdır. Çünkü artık müzâkere ve pazarlıklara vakit kalmadı ihtimâl ki bir ay geçer ise iş geçmiş olur. Zirâ işlerini tanzim için mühtelî bir komisyon gelecek olur ise Devlet-i Âliyyenin işi fenâlaşmış olur.

İkmâl-i dirâyet ve zekâvet ve ulviyyet-i efkâr ile beraber fârt-ı ma'lûmât ve kemâlât ile gıpta-fermâ-yı âlem olan Sultan Abdülhamid Han hazretlerini halk buyuran Hâlik-ı kâinât-âferinden kalben ve samimen niyâz budur ki hasbe's-sadağa bâlâdan berü ta'dâd ve beyânına müteccâsir olduğum muazzamât ve muazzilât-ı umûrun hüsn-i icrâatına muvaffakiyyetle Sultan-ı müşârün-ileyh hazretlerini çâr-ı iktâr-ı cihânda ve tarihlerde muhyi ve müceddid-i devlet ünvan-ı sâmisıyla yâd olunan en büyük pâdişâhlara pişvâ buyursun. [10]

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

YEE. 3-60; YEE. 80-26; YEE. 80-27; YEE. 80-28; YEE. 80-29; YEE. 80-30; YEE. 80-32.
Y.PRK.EŞA. 18-15.

Tektik Eserler

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK. Yay., Ankara 1997.
CEVDET PAŞA, *Tezâkir 1-12*, haz. Cavid Baysun, TTK yay., Ankara 1991.
ÇETİNSAYA, Gökhan, "Çıban Başı Koparmamak": II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış", *Türkiye Günlüğü*, S. 58, Ankara 1999, s. 56.
DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.4, Türkiye yay., İstanbul 1972.
GÜLSOY, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg yay., İstanbul 2000.
HOCAOĞLU, Mehmed, *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, İstanbul 1998.
KODAMAN, Bayram, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983.
MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA, *Mir'ât-i Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, Berekât yay., İstanbul 1983.
TAHSİN PAŞA, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1990.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV-Bölüm II, TTK yay. Ankara 1988.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Ghika>